

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Кафедра міжнародних відносин та суспільних комунікацій**

**МОДЕЛІ ПРОТИДІЇ ПОЛІТИЧНІЙ КОРУПЦІЇ У ВИБОРЧОМУ
ПРОЦЕСІ (НА ПРИКЛАДІ ДВОХ ОСТАННІХ ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ТА
ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРЧИХ КАМПАНІЙ В УКРАЇНІ)**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконав:

студент 6 курсу, 604 групи
Антонюк Дмитро Ігорович

Керівник:

кандидат політичних наук,
доцент **Осадца І.С.**

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № _____ від _____ 2024 р.
Зав. кафедрою _____ доц. Макар В.Ю.*

Чернівці – 2024

Анотація

Магістерська робота присвячена дослідженню моделей протидії політичній корупції у виборчому процесі на прикладі двох останніх президентських та парламентських виборчих кампаній в Україні.

У роботі автор для кращого розуміння суті *політичної корупції* досліджує основні теоретико-концептуальні підходи до визначення цього феномену та розглядає основні механізми протидії їй на національному, регіональному й локальному рівнях. Також значна увага приділена дослідженню зарубіжного досвіду та аналізу виборчого законодавства країн Європи, Північної Америки та Азії з метою формування ґрунтовних рекомендацій для України. Окремо автор вивчає функції громадянського суспільства й медіа в контексті запобігання політичній корупції, зокрема ним окреслено можливості неурядових організацій (НУО) та медіа, проаналізовано значення їх взаємодії та шляхи покращення їх взаємної ефективності в антикорупційних процесах.

Важливою складовою магістерського дослідження виступає аналіз президентських та парламентських кампаній 2014 та 2019 років, на основі чого автором визначено основні корупційні ризики у виборчих процесах України та шляхи їх попередження.

Ключові слова: політична корупція, моделі протидії корупції, виборчий процес, президентська виборча кампанія, парламентська виборча кампанія.

Abstract

The master's thesis is dedicated to examining models for combating political corruption in the electoral process, based on the two most recent presidential and parliamentary election campaigns in Ukraine.

To provide a deeper understanding of the nature of political corruption, the author explores the main theoretical and conceptual approaches to defining this phenomenon and examines key anti-corruption mechanisms at the national, regional, and local levels. Significant attention is also given to the study of international experience and the analysis of election legislation in Europe, North America, and Asia to develop substantial recommendations for Ukraine. Additionally, the author investigates the roles of civil society and the media in preventing political corruption, specifically highlighting the potential of non-governmental organizations (NGOs) and the media. The study also assesses the importance of their interaction and ways to improve their mutual effectiveness in anti-corruption processes.

A critical component of this thesis is the analysis of the 2014 and 2019 presidential and parliamentary campaigns, through which the author identifies major corruption risks in Ukraine's electoral processes and suggests preventive measures.

Keywords: political corruption, anti-corruption models, electoral process, presidential election campaign, parliamentary election campaign.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Антонюк Д.І.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	9
1.1. Концептуально-теоретичні основи вивчення політичної корупції	9
1.2. Аналіз джерел	19
Висновок до 1 розділу	22
РОЗДІЛ 2 МОДЕЛІ ПРОТИДІЇ ПОЛІТИЧНІЙ КОРУПЦІЇ	24
2.1. Основні механізми попередження політичної корупції на національному, регіональному й локальному рівнях	24
2.2. Роль медіа та громадянського суспільства у боротьбі з політичною корупцією	36
2.3. Можливості використання світового досвіду та перспективи реформування моделі попередження корупції у виборчих процесах	47
Висновок до 2 розділу	57
РОЗДІЛ 3 АНАЛІЗ ПОЛІТИЧНОЇ КОРУПЦІЇ У ВИБОРЧИХ КАМПАНІЯХ УКРАЇНИ	58
3.1. Особливості президентських виборчих кампаній 2014 та 2019 років	58
3.2. Аналіз парламентських виборчих кампаній 2014 та 2019 років	68
3.3. Корупційні ризики у виборчих процесах України та шляхи їх запобігання	75
Висновок до 3 розділу	87
ВИСНОВКИ	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	93

ВСТУП

Інститут виборів у демократичному суспільстві відіграє надзвичайно важливу роль у формуванні представницьких органів влади. Громадяни держави на виборах шляхом голосування обирають серед кандидатів найдостойніших для представлення своїх інтересів. Цей процес є основою для реалізації демократичних принципів та забезпечення зв'язку між народом і владою. Вибори дозволяють громадянам впливати на політичний курс країни, контролювати діяльність уряду та забезпечувати зміну влади мирним шляхом.

Проте для того, щоб виборчий процес був справді демократичним, він повинен бути чесним, прозорим і захищеним від корупційних ризиків. Порушення цих принципів призводить до втрати довіри населення до інституту виборів і самої влади, ставлять під загрозу легітимність державних інституцій і загальну стабільність у суспільстві. У зв'язку з цим, дослідження політичної корупції у виборчому процесі та пошук ефективних механізмів протидії їй є надзвичайно актуальним.

В умовах сучасних викликів в країнах з перехідною демократією, куди ми відносимо й Україну, загроза політичної корупції є особливо гострою. Це обумовлено не лише впливом зовнішніх та внутрішніх політичних інтересів, а й незавершеними реформами, які мали б створити надійні антикорупційні інститути, незалежні судові органи та обмежити монополізацію влади. Суспільство очікує від державних органів ефективних заходів у боротьбі з політичною корупцією, адже саме від цього залежить довіра громадян до результатів виборів та їх сприйняття влади як законної та представницької.

Аналіз існуючих моделей протидії корупції у виборчому процесі дозволить ідентифікувати кращі практики та вказати на недоліки в національних антикорупційних стратегіях, сприятиме розробці ефективних рішень, спрямованих на усунення корупційних загроз, та підвищить якість політичного представництва у виборних органах влади України.

Тому, **метою** нашого дослідження є аналіз і вивчення ключових моделей протидії політичній корупції у виборчих процесах в Україні.

Досягнення поставленої мети здійснюється через вирішення наступних дослідницьких **завдань**:

- 1) дослідити теоретико-концептуальні основи вивчення політичної корупції;
- 2) визначити механізми протидії політичній корупції на локальному, регіональному та національному рівнях;
- 3) проаналізувати роль громадянського суспільства й медіа в антикорупційних процесах;
- 4) розглянути та оцінити світові практики в контексті реформування моделі попередження корупції у виборчих процесах;
- 5) здійснити аналіз президентських та парламентських кампаній 2014-2019 рр.;
- 6) окреслити інструменти запобігання корупційним ризикам у виборчих процесах в Україні.

Об'єктом дослідження є моделі протидії політичній корупції. **Предметом дослідження** виступають моделі протидії політичній корупції у виборчих процесах, а саме на прикладі виборчих кампаній у 2014 та 2019 роках.

Розв'язання визначених завдань зумовила вибір методологічної основи дослідження, що передбачає застосування наукових методів комплексного аналізу моделей запобігання політичній корупції. Кожен із використаних методів та підходів виконує свою унікальну роль та спрямований на досягнення конкретних цілей дослідження.

Системний підхід є набором загальнонаукових методологічних принципів, що дозволяє розглядати об'єкти як цілісні системи, де всі елементи взаємопов'язані та впливають на загальну ефективність. У нашому дослідженні цей підхід використовується для визначення ролі громадянського суспільства в механізмі протидії політичній корупції, особливо під час

виборчих процесів. Завдяки системному підходу вдалося дослідити, як різні елементи громадянського суспільства – медіа, неурядові організації, активісти – взаємодіють для забезпечення прозорості та підзвітності політичних процесів. Це дозволило нам розглядати громадянське суспільство як багаторівневу систему, здатну злагоджено діяти проти корупції в політичному середовищі.

Структурно-функціональний підхід допоміг виділити окремі складові моделей протидії політичній корупції та ретельно проаналізувати їхні функції та роль у боротьбі з корупційними проявами. За його допомогою ми змогли детально дослідити, як кожна складова – наприклад, антикорупційні органи, законодавчі ініціативи та наглядові структури – виконує свою функцію в системі протидії корупції. Зокрема, аналіз функцій різних елементів дозволив оцінити, які з них є найбільш ефективними і як можна вдосконалити їхню діяльність.

Інституційний підхід став основою для ґрунтовного дослідження ролі інституту виборів та інститутів громадянського суспільства у запобіганні політичній корупції. Він дозволив зосередитися на їх ключових інституціях та ідентифікувати їхній внесок у прозорість виборчого процесу. За допомогою цього підходу вдалося дослідити, як ці інститути функціонують, якими є їхні повноваження та обов'язки, а також як їхня діяльність може впливати на зниження корупційних ризиків у політичній системі.

У ході дослідження використовувалися такі методи, як аналіз, синтез та узагальнення. Їх застосування дозволило нам належним чином розглянути досліджувану тематику, ретельно опрацювати різні аспекти обраного питання та прийти до чітких результатів. За допомогою цих методів вдалося структурувати матеріал, систематизувати отримані дані та сформулювати конкретні положення, що стали основою наших висновків та рекомендацій.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі моделей протидії політичній корупції в Україні на прикладі двох останніх президентських та парламентських виборчих кампаній для формування

рекомендацій щодо вдосконалення національних антикорупційних механізмів. Результати дослідження можуть використовуватися для наступних наукових досліджень з цієї проблематики, а також для читання курсів з антикорупційної діяльності, виборчих процесів, моделювання й прогнозування тощо. Положення, що викладені у висновках, можуть бути корисними для управлінців органів державної влади та місцевого самоврядування з метою забезпечення прозорого й чесного волевиявлення на виборах, а для представників громадянського суспільства – у формуванні ефективних механізмів громадського контролю та участі у виборчих процесах.

Структура та обсяг роботи визначені метою, предметом дослідження й поставленими завданнями. Робота містить анотації українською та англійською мовами, три розділи з тематичними підрозділами, висновки та список використаних джерел, до якого увійшли національні й міжнародні нормативно-правові документи, наукові праці українських та зарубіжних дослідників, а також політико-аналітичні матеріали.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Концептуально-теоретичні основи вивчення політичної корупції.

Часто можна почути думку, що за демократичного режиму рівень корупції в країні є нижчим. З одного боку, це має сенс, адже широка участь громадськості, інституційна розбудова та впровадження демократичних цінностей справді здатні стримувати прояви корупції. Однак, з іншого боку, демократичний устрій також відкриває більше можливостей і свобод, що, у свою чергу, призводить до збільшення корупційних ризиків. Наприклад, демократичні вибори створюють умови для політичної конкуренції, де кожен учасник прагне здобути перевагу над опонентами.

Політична корупція справедливо вважається найбільш руйнівною формою корупції. Цей феномен, як правило, передбачає зловживання політичними елітами державними ресурсами для збереження своєї влади. Політична корупція зазвичай охоплює вищих урядовців, представників судової системи та політичних діячів, обраних на посади в результаті демократичних виборів. Саме тому у західній науковій літературі її визначають, як «верхівкову», у якій беруть участь вищі ешелони правлячої еліти [114].

Політична корупція складається з двох взаємопов'язаних процесів: використання політичної влади для особистого збагачення та використання накопичених ресурсів для підкупу виборців і маніпуляції виборчими фондами з метою забезпечення перемоги на виборах та утримання влади. Такої думки дотримується норвезький науковець І. Амундсен [91]. Британський вчений М. Філіп переконаний, що політична корупція може існувати виключно за наявності політичної влади, що виступає руйнівником системи політичного врядування та створює перепони для прийняття управлінських рішень [57, с. 53]. Схожу думку розділяє науковець С. Морріс, який вважає,

що політична корупція виникає під час процесів ухвалення рішень політичною елітою шляхом її підкупу зацікавленими сторонами [109, р. 11]. Американський політолог Дж. Най під політичною корупцією розуміє поведінку, що відхиляється від обов'язку служіння суспільним інтересам у зв'язку з отриманням приватної вигоди [112, р. 419]. Дослідник Р. Брукс характеризує політичну корупцію як свідоме неналежне невиконання або нехтування своїми обов'язками, мотивом чого є отримання певної переваги над іншими, зокрема особистісної вигоди [94, р. 4]. Найбільш поширеною формою політичної корупції він визначає хабарництво, до якого відносить передачу подарунків або винагороду за «зраду суспільної довіри» особам, що володіють повноваженнями приймати рішення: суддям, парламентарям, державним службовцям тощо [94, р. 3].

Дослідниці С. Роуз-Акерман та Б. Паліфка серед основних правопорушень, що мають ознаки політичної корупції загалом відносять:

- 1) Хабарництво – надання або пропонування грошей, подарунків чи послуг в обмін на порушення правил або законодавчих норм.
- 2) Вимагання – більш агресивна форма хабарництва, коли той, хто дає хабар, застосовує силу або тиск для отримання бажаної вигоди.
- 3) Обмін послугами – незаконне використання службового або фінансового становища з метою отримання взаємної вигоди.
- 4) Розкрадання – зловживання доступом до фінансових ресурсів для особистого збагачення [118, р. 8-9].

Особливою формою корупції у виборчому процесі є так званий *електоральний клієнтелізм*, що є специфічною корупційною практикою, за якої політики надають матеріальні блага або особистісні вигоди виборцям в обмін на підтримку під час виборів. Зазвичай це відбувається напередодні голосування, коли виборці отримують вигоду лише в обмін на голос. П. Муньюс трактує електоральний клієнтелізм як стратегію мобілізації виборців, за якою політик обіцяє вигоди (гроші, послуги) в обмін на електоральну підтримку [111, р. 22]. Американська політологиня С. Бірч

розглядає цей механізм як такий, що замінює індивідуальні вигоди колективними, які обмінюються на голоси виборців [93, р. 41]. Е. Крамон підкреслює, що клієнтелізм має перспективу, оскільки політики посиляють сигнали виборцям про майбутні вигоди в разі їх обрання, щоб забезпечити підтримку на виборах [108, р. 11].

Загалом існують три стратегії електорального клієнтелізму, які відрізняються за своїм змістом та засобами впливу на виборця:

Таблиця 1.1

Клієнтелістські стратегії впливу на електорат [121, р. 107]

Стратегії	Зміст	Засоби
Спонукальні	Заохочення до голосування за кандидата чи політичну силу шляхом надання пільг та адміністративних переваг.	Надання дозволів, ліцензій, пільгових проїзних квитків, допомоги по безробіттю, землі, забезпечення пільгового доступу до соціальних програм, працевлаштування та виплата премій.
Примусові	Змушування до голосування за кандидата чи партію шляхом тиску та погроз щодо можливих санкцій після виборів.	Застосування фізичного насильства, економічний тиск на підприємства, відмова у наданні послуг, обмеження доступу до державних пільг тощо.
Купівля голосів		Грошові виплати; забезпечення продуктами харчування та

		непродовольчими товарами; організація транспорту до місця голосування.
--	--	--

У західній науковій думці принцип «принципала-агента» вважається одним із ключових факторів політичної корупції. За цією концепцією, яка розроблена М. Дженсеном і В. Меклінгом, принципал (зазвичай власник компанії чи громадськість) делегує повноваження агенту (менеджеру або представнику влади), очікуючи, що той діятиме в інтересах принципала [105]. Однак, агент часто має більше інформації про реальні процеси в організації або структурі влади та може використовувати її для власної вигоди, вводячи в оману принципала. У політичній площині громадськість виступає як принципал, який формує та підтримує владу, а державні інституції та посадові особи стають агентами, які повинні діяти в інтересах суспільства.

Недостатність контролю за діями агентів з боку принципала, тобто відсутність належної прозорості або доступу до інформації про рішення та дії влади, створює ризики корупційної поведінки та підриває довіру до влади. У представницьких демократіях цей принцип проявляється особливо помітно, оскільки громадськість не бере безпосередньої участі у прийнятті рішень. Замість цього, громадськість делегує владні функції, покладаючись на механізми контролю, такі як вибори, звіти та прозорість, для забезпечення відповідальності представників влади. Норвезький політолог К. Стром підкреслює, що саме наявність таких механізмів робить демократичний режим справді демократичним, дозволяючи зменшити ризики корупції та забезпечити підзвітність влади перед громадянами [119].

Американський вчений Т. Берк виокремлює три стандарти політичної корупції, які, за його словами, стали основою для розробки американського законодавства з метою забезпечення прозорості фінансування виборчих кампаній та боротьби з корупційними впливами. Кожен з цих стандартів відображає різні аспекти корупції, що можуть спотворювати демократичний процес та впливати на прийняття політичних рішень [95, р. 131].

1) *Quid pro quo* (обмін «щось на щось») – цей стандарт описує ситуацію, коли посадова особа отримує винагороду, зазвичай у вигляді грошей або інших матеріальних благ, в обмін на виконання певних корупційних дій. Це може бути спрямоване на прийняття або зміну політичних рішень, які відповідають інтересам конкретних осіб чи груп, що здійснюють фінансові виплати. Така форма корупції створює пряму залежність між грошовими коштами та політичними діями, що підриває ідею демократичного процесу, де політичні рішення повинні прийматися в інтересах суспільства, а не вузьких груп.

2) *Грошовий вплив* – в цьому випадку посадова особа систематично отримує винагороду за участь у корупційних відносинах. Винагорода може бути не одноразовою, а регулярною, що створює довгострокову залежність політика від фінансування та корупційних зв'язків. Це може включати отримання фінансування від великих донорів або компаній, які очікують певних вигод в обмін на свою підтримку. Такий систематичний грошовий вплив має згубний ефект на політичну поведінку: він знижує рівень відповідальності політика перед виборцями та дозволяє впливати на його рішення в інтересах заможних донорів, а не громадян.

3) *Спотворення* – цей стандарт описує ситуацію, коли корупція не просто змінює поведінку посадових осіб, а деформує або повністю нівелює громадські інтереси, які вони повинні представляти. Спотворення громадських інтересів відбувається тоді, коли політики, замість того щоб діяти в інтересах виборців, виконують накази або вимоги, що йдуть на користь вузьким, часто елітним, групам. Це призводить до політики, що не відповідає потребам та інтересам широких верств населення, а замість цього створюється система, в якій прийняття рішень підпорядковане інтересам тих, хто може забезпечити фінансування або інші вигоди для політиків [95, р. 131].

Всі три стандарти корупції Т. Берк вважає вирішальними для розуміння того, як фінансування виборчих кампаній може впливати на демократичні процеси. Зокрема, їх врахування у законодавстві є необхідним для того, щоб

мінімізувати негативні наслідки для політичних рішень і відновити довіру до виборчої системи. Упровадження чітких правил фінансування та прозорості в політичних процесах може допомогти значно знизити рівень корупції, зміцнити демократичні інститути та забезпечити справедливе представництво інтересів громадян у процесі прийняття рішень [95, р. 131].

Вчені Р. Черкеті й Р. Коп'єр вважають, що політична корупція зазвичай походить з трьох основних факторів – слабких інституцій, дискреційної влади та можливості отримання економічної ренти. Слабкі інституції дозволяють отримати вигоду, якщо покарання не значно вище можливої винагороди. Також для корупції потрібна можливість контролю розподілу ресурсів і можливість отримання ренти завдяки дискреційній владі.

Щодо корупції в публічному секторі, наявні дві сторони – держава (політики, бюрократи, посадовці) та приватна сторона. Коли політики або інші посадові особи використовують свої повноваження для незаконного отримання ресурсів, це вважається корупційною практикою, яка відбувається на межі між публічним і приватним секторами [96, р. 5-6].

До найбільш поширених причин появи зазначені вище науковці відносять:

1) *Культурні та моральні фактори*. Культурні норми різних країн визначають, що вважається корупцією. У деяких культурах певні дії можуть сприйматися як подарунки, а не хабарі, що ускладнює визначення корупційних дій.

2) *Структурні та інституційні особливості*. Чітке розмежування між політичною системою та адміністративною структурою може зменшити корупцію. Наприклад, у Великій Британії таке розмежування сприяє зменшенню локальної політичної корупції.

3) *Вплив «брокерів» та організованої злочинності*. В країнах із слабкими державними структурами мафіозні групи або регіональні «брокери» часто виконують роль посередників між населенням і владою, що послаблює державний контроль.

4) *Державне втручання в економіку*. Державний контроль над фінансовими ресурсами створює можливості для корупції, оскільки чиновники отримують дискреційні повноваження розподіляти доходи та фінансові ресурси на свій розсуд.

5) *Фінансування політичних партій та виборчих кампаній*. Зростання витрат на вибори змушує партії звертатися до приватних джерел фінансування, що створює залежність від цих джерел та ризик корупційних угод.

6) *Тривалість перебування при владі (довготривале правління)*. В умовах авторитаризму тривале правління без ризику зміщення створює ситуацію, коли посадовці можуть використовувати владу у власних інтересах, що сприяє корупційним практикам.

7) *Відсутність ефективних механізмів контролю та покарання*. Низький рівень контролю та м'яке покарання за корупційні дії знижують стримуючий ефект та роблять корупцію вигіднішою для потенційних порушників [96, р. 5-6].

Як ми бачимо, у західній політичній думці політичну корупцію вчені загалом визначають як зловживання владою для особистого збагачення, яке включає хабарництво, вимагання, обмін послугами та розкрадання, що руйнують політичну систему і перешкоджають прийняттю управлінських рішень. Інтерес до дослідження політичної корупції проявляють також вітчизняні науковці. Провідний український дослідник М. Мельник вбачає мету політичної корупції у збагаченні чи іншій матеріальній вигоді. Український та світовий досвід свідчить, що саме ця мета в більшості випадків все ж є основною метою політичних корупціонерів, для яких політична й державна влада є виключно інструментом досягнення персоналізованих цілей. Таким чином, кінцевим результатом їхньої діяльності стає перетворення політичного та владного ресурсу, яким вони користуються, на матеріальні цінності та інші вигоди. Отже, фактично від інших корупціонерів вони

відрізняються лише одним – обсягом та масштабністю владних можливостей для самозбагачення та досягнень інших вигод [40].

Український дослідник І. Кушнар'ов відносить політичну корупцію до деструктивних неформальних політичних інститутів. За його словами, вона виступає не лише «феноменом сучасного політичного життя на глобальному рівні, а й сформованим політичним інститутом, неформальним – за критерієм легальності, протиправним – за критерієм суспільної легітимності, руйнівним – за наслідками для становлення та функціонування демократичної політичної системи, деструктивним – для суспільної свідомості й системи національної безпеки» [39, с. 348-349]. Дослідниця О. Пархоменко-Куцевіл у своїх напрацюваннях визначає політичну корупцію як «нелегітимне використання учасниками політичного процесу та носіями публічної влади їх можливостей і повноважень з метою отримання особистих чи групових вигод, породжує корупційні схеми на всіх рівнях економічного та суспільного життя» [50, с. 50].

За визначенням Г. Кохана, політична корупція є окремим видом корупційних дій, які пов'язані з розподілом владних повноважень, ресурсів або прийняттям політичних рішень [35, с. 173]. Є. Невмержицький визначає політичну корупцію як сукупність різноманітних незаконних дій, спрямованих на досягнення політичних цілей, що суттєво впливають на формування, діяльність органів влади та ухвалення ними політичних рішень [43, с. 129]. Український правник В. Сокурєнко вважає, що політична корупція виникає та розвивається в межах політичної системи. Для вітчизняної моделі політичної корупції, на його думку, притаманні неправомірне фінансування політичних партій та зв'язок з олігархатом [77, с. 19].

Політичну корупцію дослідники зазвичай аналізують у зв'язці з так званою *бюрократичною корупцією*. Основним критерієм, що розрізняє політичну та бюрократичну корупцію, є місце, яке вони займають у процесах формування та реалізації політики. За висновками експертів Центру

Разумкова, політична корупція характерна для етапу формування політики (ухвалення політичних рішень, встановлення «правил гри»), тоді як бюрократична (або «повсякденна», «дрібна») корупція стосується етапу імплементації, тобто виконання прийнятих рішень. Такий підхід обґрунтовується відмінностями у специфіці політичних (нормотворчих) та бюрократичних (адміністративно-розпорядчих) функцій [56, с. 4].

Учасники політичної корупції використовують владу для запровадження юридичних норм, що відповідають їхнім персоналізованим інтересам, або з метою створення «лазівок», які дозволяють уникати інших норм. У свою чергу, дії представників бюрократичної корупції є прямими порушеннями існуючих правил і норм. Проте це розмежування залишається умовним, оскільки у практиці розмежування політичних та адміністративних функцій часто розпливчасте. В українських умовах це питання ще ускладнюється відсутністю чітких законодавчих відмінностей між політичними та адміністративними посадами, що дозволяє об'єднувати політичні та адміністративні функції в одній посаді, особливо на високих рівнях державного управління [56, с. 4].

До учасників політичної корупції, дослідники Центру Разумкова, відносять не лише тих, хто безпосередньо бере участь у політичному процесі, але й тих, хто завдяки своїм повноваженням, функціям або ресурсам має можливість впливати на цей процес (легально чи нелегально). Відповідно учасниками політичної корупції можуть виступати представники судової влади, правоохоронних органів, Центральної виборчої комісії (ЦВК) та виборчих комісій нижчих рівнів. До них також відносяться представники фінансово-промислових груп, які через фінансові та інші важелі впливають на акторів політичного процесу. Суб'єкти політичної корупції можуть бути як індивідуальними (окремі політики, посадовці), так і колективними (політичні партії, депутатські фракції) [56, с. 4].

В українських офіційних нормативно-правових документах наразі не зустрічається цілісне визначення поняття «*політична корупція*», однак в низці

актів можемо знайти окремі положення, що стосуються запобігання саме цього різновиду корупції. Зокрема, у ст. 11 п. 8 Закону України «Про запобігання корупції» [64] серед повноважень НАЗК визначено контроль за фінансуванням політичних партій. Закон України «Про державну службу» [63] передбачає притягнення до відповідальності службовців у вигляді позбавлення або обмеження права на державну службу за участь в корупційних відносинах (ст. 84 п. 3). Кримінальний кодекс України передбачає низку статей, що містять положення щодо покарання за злочини, пов'язані з політичною корупцією, зокрема ст. 159-1, 160, 364, 368, 368-5, 369 [37] тощо. Додатково зазначимо, що у 2023 р. до Кримінального кодексу Республіки Молдова було включено дві статті (ч. 15 ст. 324, 325) [98], які мають чіткий поділ політичної корупції на *пасивну* та *активну*. У міжнародних нормативно-правових документах окремого визначення політичної корупції також немає, однак положеннях зустрічаються положення щодо підкупу посадових осіб та зловживання впливом. Відтак у Конвенції ООН проти корупції [31] та Кримінальній конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією [36] зазначаються загальні механізми протидії корупційним діям, але без її конкретного виділення як окремого явища.

Венеційська комісія визначає політичну корупцію як нелегітимний інструмент, за допомогою якого посадові особи задовольняють свої особисті інтереси, порушуючи при цьому загальноприйняті етичні та правові норми. Така корупційна поведінка не тільки шкодить суспільним інтересам, а й призводить до значних негативних наслідків для політичної та соціальної стабільності. Зокрема, вона сприяє зростанню нерівності в суспільстві, оскільки ресурси та можливості концентруються в руках вузької групи осіб, що здатні впливати на державні рішення на свою користь. Це, в свою чергу, веде до поглиблення соціальної напруги та розбіжностей між різними верствами населення [19].

Крім того, політична корупція підвищує рівень злочинності, оскільки безкарність і корумпованість судових та правоохоронних органів сприяють

розвитку організованої злочинності, яка діє в інтересах політичних еліт. Зниження довіри до правоохоронних органів і суддівської системи не лише підриває основи правопорядку, але й створює умови для широкомасштабних зловживань та порушень закону.

Нарешті, політична корупція порушує основні принципи верховенства права, такі як законність, заборона свавілля, дискримінації та забезпечення рівності перед законом. У таких умовах суспільство перестає вірити в ефективність демократичних інститутів, оскільки політична система виглядає несправедливою, а основні принципи правової держави – такими, що не виконуються на практиці. Це не лише шкодить розвитку держави, але й послаблює її здатність до ефективного управління та інтеграції в міжнародні структури [19].

Отже, політична корупція є складним і багатогранним феноменом, що виявляється не лише в посттоталітарних суспільствах, а й у розвинених демократіях. Вона проявляється у зловживанні владою для особистого збагачення та включає різноманітні корупційні практики, які підривають демократичні інститути та погіршують суспільну довіру. Попри відсутність єдиного визначення, дослідження вказують на необхідність активних заходів для протидії цій проблемі в нашій країні та за її межами.

1.2. Аналіз джерел.

Дослідження передбачало використання чималої кількості різноманітних джерел, що включали як академічні публікації, так і офіційні документи, статистичні дані, а також матеріали з мас-медіа. Це дозволило забезпечити всебічний аналіз проблеми та отримати більш точне і обґрунтоване розуміння виборчих процесів і механізмів боротьби з корупцією в них.

Основу дослідження складає аналіз теоретичних праць українських та міжнародних науковців. Власні підходи до визначення поняття «політична корупція» запропонували: І. Кушнар'єв, який розглядає її як деструктивний

інститут [39]; М. Мельник, що визначає її як засіб для особистісного збагачення [40]; Г. Кохан, на думку якої політична корупція тісно пов'язана з розподілом владних повноважень та ресурсів [35]; Є. Невмержицький, який вбачав у ній чинник, що негативно впливає на функціонування органів влади та ухвалення ними політичних рішень [43] тощо. Дослідження феномену політичної корупції не було б цілісним без напрацювань зарубіжних науковців: Дж. Ная [112], І. Амундсена [91], С. Морріса [109], С. Роуз-Акерман, Б. Паліфки [118].

Вчені Р. Черкеті й Р. Коп'єр розглядають найбільш поширені причини появи політичної корупції [96], тоді як американець Т. Берк основну увагу приділив глибинному дослідженню її природи, зокрема виокремив її три ключові стандарти, які проявляються під час виборчих кампаній та фінансування політичних сил у цей період зокрема [95]. Особливе місце в аналізі феномену політичної корупції відіграє дослідження теорії «принципал-агент» економістів М. Дженсена й В. Меклінга [105], а також норвезького політолога К. Строма [119].

П. Муньйос [111], С. Бірч [93] і Е. Крамон [108] пропонують власне розуміння електорального клієнтелізму як явища, що виявляється під час виборчих процесів і є однією з основ політичної корупції. Для ґрунтовного аналізу сутності електорального клієнтелізму та політичної корупції в цілому у кваліфікаційній роботі використано напрацювання українських дослідників Є. Юрійчук та Д. Антонюка [121], які досліджували клієнтелістські стратегії впливу на електорат.

Для написання магістерської роботи використовувалися вітчизняні нормативно-правові акти, що містять положення з протидії політичній корупції, але водночас розкривають її природу: Закон України «Про запобігання корупції» [64], Закон України «Про державну службу» [63], Наказ Національного агентства з питань запобігання корупції «Про вдосконалення процесу управління корупційними ризиками» [60]. Поряд з цим використовувалися міжнародні нормативно-правові акти:

Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти корупції [31] та Кримінальну конвенцію Ради Європи про боротьбу з корупцією [36]. Задля визначення ступеню відповідальності за порушення норм участі у виборчих процесах, зокрема в контексті проблеми корупції, досліджувалися положення Виборчого кодексу України [7] та Кримінального кодексу України [37]. Деталі щодо особливостей фінансування українських політичних партій, зокрема визначає санкції за порушення антикорупційного законодавства, розкриває Закон України «Про політичні партії» [69].

На додачу у кваліфікаційній роботі автор детально розглядає основні повноваження антикорупційних інституцій, що здійснюють контроль за корупцією на національному, регіональному й локальному рівнях. Для цього використовувалися положення українських законів: «Про запобігання корупції» [64], «Про Національне антикорупційне бюро України» [68], «Про Державне бюро розслідувань» [62]. Окремо відзначимо використання положень Закону України «Про прокуратуру» [70] та Закону України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки» (Антикорупційна стратегія) [65], що розкривають функції та повноваження Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП).

Окреме місце у магістерському дослідженні приділене аналізу місця й ролі громадянського суспільства у процесах запобігання політичній корупції. Для цього використані напрацювання румунської дослідниці А. Мунджуї-Піппіді [110], яка задля розв'язання суспільних проблем, зокрема проблеми корупції, наголошує на принциповому розвитку в суспільства так званої спроможності до «колективних дій»; американського дослідника М. Джонстона [106], який ґрунтовно досліджує вплив громадських об'єднань та медіа на антикорупційні процеси; американського політолога Д. Істона [100], завдяки якому було визначено роль і місце неурядових організацій у політичній системі; американського науковця Е. Усланера [120], що розкриває історичні передумови появи та розвитку корупційних відносин всередині суспільства тощо.

З метою дослідження закордонного досвіду й рекомендацій щодо вдосконалення вітчизняної виборчої системи та практик попередження політичної корупції у роботі також використовувалася монографія української науковиці О. Пархоменко-Куцевіл [50] та напрацювання М. Кікалішвілі [27] й В. Ноніка [44].

Вагомою складовою магістерської роботи є дослідження президентських і парламентських виборчих кампаній 2014 та 2019 років. Більш детально проаналізувати процес підготовки до них, їх перебіг та остаточні результати нам допомогли матеріали з офіційного веб-сайту Центральної виборчої комісії (ЦВК) [85], напрацювання громадської мережі «ОПОРА» [46], а також публікації новинних порталів. Під час написання зокрема були використанні електронні версії матеріалів українських медіа: «Радіо Свобода» [75], «Факти» [81], «ВВС» [92], «Прямий» [73], «Еспreso» [20], «Шпальта» [87] тощо.

Висновки до 1 розділу

Політична корупція вважається однією з найсерйозніших загроз для стабільного функціонування держави. Вона виявляється як у країнах з розвиненими демократичними традиціями, так і в посттоталітарних суспільствах, де контроль над владою є слабким. Основним аспектом політичної корупції є зловживання владою для особистого збагачення або збереження влади, що включає хабарництво, вимагання, розкрадання та інші корупційні правопорушення. У західній науковій літературі цей вид корупції називають «верхівковим», оскільки він охоплює вищих урядовців, суддів та інших представників еліти, залучених у політичний процес.

Дослідники І. Амундсен та М. Філіп підкреслюють, що політична корупція не може існувати без наявності політичної влади, а її основною метою є особисте збагачення шляхом впливу на політичні рішення. На думку українських науковців, таких як М. Мельник та І. Кушнар'єв, політична корупція є деструктивним фактором, що підриває легітимність демократичної

системи, створюючи значні перепони для розвитку держави та реалізації управлінських рішень.

Окрім цього, науковці виділяють специфічні форми корупційної практики у виборчому процесі, зокрема електоральний клієнтелізм, коли політики обіцяють виборцям матеріальні вигоди в обмін на голоси. Ця практика є серйозною загрозою для прозорості та чесності виборів, оскільки стимулює недовіру до політичних інститутів і порушує рівність виборчих прав.

Законодавство України не дає єдиного визначення політичної корупції, проте включає положення щодо боротьби з цим явищем. Наприклад, Закон «Про запобігання корупції» передбачає контроль за фінансуванням політичних партій, а Кримінальний кодекс України містить статті про покарання за корупційні злочини, що пов'язані з політикою. Незважаючи на наявність цих заходів, дослідники зазначають, що відсутність чітких законодавчих відмінностей між політичними та адміністративними функціями створює умови для поширення політичної корупції.

Таким чином, політична корупція в Україні залишається актуальною проблемою, що потребує більш глибоких досліджень і вдосконалення законодавства для зниження її рівня та забезпечення ефективного управління в державі.

РОЗДІЛ 2

МОДЕЛІ ПРОТИДІЇ ПОЛІТИЧНІЙ КОРУПЦІЇ

2.1. Основні механізми попередження політичної корупції на національному, регіональному й локальному рівнях.

Політична корупція становить одну з найбільших загроз демократичному розвитку держави, оскільки підриває основи верховенства права та послаблює інститути, що відповідають за захист громадських інтересів. Тому попередження корупційних практик є ключовим завданням для забезпечення ефективного управління, прозорості ухвалення рішень та збереження довіри громадян до владних інститутів. Механізми протидії політичній корупції мають функціонувати на всіх рівнях управління – національному, регіональному та локальному, враховуючи специфіку кожного рівня, характер ризиків і викликів. Це дозволяє створити багаторівневу систему контролю, яка забезпечує більш ретельний нагляд за дотриманням законодавства та мінімізує можливості для зловживань владою.

Контроль за корупційними ризиками на національному рівні є надзвичайно важливим, оскільки саме на цьому рівні приймаються найважливіші політичні рішення, які визначають стратегічний курс держави, її економічний розвиток, соціальну політику та міжнародну позицію. Від ефективності такого контролю залежить не лише стабільність інститутів влади, а й загальний добробут громадян. На цьому рівні важливу роль в антикорупційних процесах повинне відігравати, на нашу думку, ефективні й самостійні антикорупційні інституції, а також ухвалення ефективного антикорупційного законодавства, яке покликане регулювати роботу державних органів, політичних партій і забезпечує прозорість політичних процесів. Відтак основні заходи попередження корупції повинні включати:

1) Забезпечення прозорості фінансування політичних партій та виборчих кампаній, що передбачає необхідність регулярного звітування про надходження та використання коштів політичними партіями.

2) Забезпечення незалежності антикорупційних органів. Такі органи, як Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК), Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП) мають здійснювати незалежний нагляд за дотриманням антикорупційного законодавства та проводити розслідування щодо корупційних злочинів на найвищих рівнях влади.

Контроль за дотриманням належного фінансування політичних партій здійснює НАЗК, яке відповідно до законодавства, по-перше, має право здійснювати моніторинг і перевірку джерел фінансування партій, забезпечуючи відповідність доходів і витрат законодавчим вимогам. Агентство зобов'язане вивчати фінансові звіти політичних партій, зокрема щодо отримання і витрачання коштів, перевіряти легальність їх джерел, щоб запобігти можливому використанню незаконних фінансів або фінансування з сумнівних джерел. Про це зокрема вказано у ст. 17 Закону України «Про політичні партії в Україні»: «Політична партія щоквартально, не пізніше ніж на сороковий день після закінчення звітного кварталу, зобов'язана подати до Національного агентства з питань запобігання корупції звіт про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру (у тому числі її місцевих організацій, які у встановленому порядку набули статусу юридичної особи) шляхом його заповнення на офіційному веб-сайті Національного агентства з питань запобігання корупції» [69].

По-друге, НАЗК має право накладати санкції на партії, які порушують правила фінансування, включаючи штрафи або заборону на участь у виборах. Зокрема, підставами для призупинення державного фінансування статутної діяльності політичної партії відповідно до ст. 17-7 Закону слугують:

1) відсутність подачі політичною партією звіту про своє майно, доходи, витрати та фінансові зобов'язання у встановлений термін;

2) подача політичною партією звіту, оформленого з суттєвими порушеннями вимог або з недостовірними даними щодо майна партії, а також витрат або коштів політичної сили, якщо їх сума перевищує двадцять

мінімальних заробітних плат, встановлених на перше січня поточного року [69].

Якщо політична партія усунула причини, через які було зупинено державне фінансування її статутної діяльності, НАЗК повинно протягом п'яти робочих днів після отримання звіту партії про її майно, доходи, витрати та зобов'язання фінансового характеру, в якому вказано усунення недоліків, прийняти рішення про відновлення державного фінансування цієї діяльності.

Агентство також може здійснювати перевірки відповідності діяльності партій вимогам законодавства щодо фінансової звітності, публікацій звітів та інформування виборців про джерела фінансування. Ці заходи сприяють прозорості політичного процесу та мінімізують можливості для корупції через фінансові маніпуляції в партійній діяльності. Крім того, НАЗК може співпрацювати з іншими державними органами, громадськими організаціями та медіа для підвищення ефективності контролю та залучення громадськості до нагляду за фінансуванням політичних партій.

Підставами для припинення державного фінансування статутної діяльності політичної партії відповідно до ст. 17-8 Закону України «Про політичні партії в Україні» [69] є:

1) накладення кримінальних санкцій на політичну партію згідно з положеннями Кримінального кодексу України, в порядку, визначеному законодавством;

2) повторне скоєння будь-якого з правопорушень протягом року, зокрема: несвоєчасне подання звіту політичною партією щодо свого майна, доходів, витрат та фінансових зобов'язань до НАЗК; подання звіту з істотними порушеннями або з недостовірною інформацією про майно чи витрати партії, що перевищують двадцять мінімальних заробітних плат; умисне отримання внесків від осіб, яким заборонено їх надавати, або внесків, що перевищують встановлені ліміти;

3) реорганізація (окрім злиття або приєднання до інших партій) чи ліквідація (саморозпуск) політичної партії;

- 4) припинення діяльності політичної партії або анулювання її реєстраційного свідоцтва відповідно до вимог закону;
- 5) виявлення судом за позовом НАЗК або Рахункової палати фактів нецільового використання державних коштів, що надаються для фінансування статутної діяльності партії, зокрема для участі у виборах або для інших цілей, не пов'язаних з діяльністю партії;
- 6) нездійснення використання коштів, наданих для фінансування статутної діяльності партії, протягом року після їх зарахування на банківський рахунок партії;
- 7) повторне зарахування на окремий рахунок політичної партії заборонених коштів протягом року;
- 8) подання заяви політичною партією до НАЗК про відмову від отримання державного фінансування [69].

Неконтрольоване фінансування політичних партій може призвести до маніпуляцій з виборами та зловживань державними коштами, що підриває довіру до політичної системи та відповідно матиме негативний вплив на процеси прийняття політичних рішень. Тому, НАЗК повинно ретельно слідкувати за фінансуванням, щоб запобігти незаконним грошовим операціям та забезпечити прозорість, рівність та підзвітність у політичному процесі. Це допомагає підтримувати принцип справедливості у виборах та захищає від зловживань владою.

НАБУ, як антикорупційний орган, обов'язково повинен мати незалежний статус, без якого його робота буде менш ефективною. У вересні 2020 року під час публічної дискусії за участю представників НАБУ та антикорупційних інституцій, зокрема Transparency International Ukraine, підіймалося питання політичного тиску на антикорупційні інституції з боку корумпованих еліт [34]. Одним з інструментів такого тиску після початку повномасштабного вторгнення став законопроект № 7654 [61], що обмежував участь окремих кандидатів на зайняття посади директора антикорупційного органу. Запропонований представниками провладної партії законопроект

після критики з боку послів G7 зрештою був виключений з порядку денного Верховної Ради [74].

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро» [68] на цей антикорупційний орган покладена низка функцій, зобов'язань та прав. Відповідно НАБУ:

1) має право ініціювати розслідування та оперативно-розшукові дії, включно з таємними операціями, для запобігання та розкриття кримінальних правопорушень;

2) може працювати зі справами з інших органів, а також отримувати інформацію від органів влади, підприємств та організацій включно з відомостями про майно та фінансові зобов'язання з метою проведення розслідувань;

3) має доступ до державних реєстрів і баз даних, а також право користуватися спеціальними засобами зв'язку задля ефективної роботи з попередження корупційних злочинів;

4) має право отримувати дані про операції та рахунки фізичних і юридичних осіб у встановленому законом порядку;

5) може опечатувати та вилучати документи й предмети, а також брати приміщення під охорону за рішенням суду.

6) залучати експертів, зокрема іноземних, для проведення спеціалізованих розслідувань;

7) може створювати слідчі групи та отримувати доступ до військових об'єктів;

8) може використовувати приватні та юридичні транспортні засоби для оперативного реагування;

9) співпрацює з іноземними та міжнародними організаціями для виявлення необґрунтованих активів, розслідування фінансових правопорушень, а також може виступати представником України в іноземних юрисдикційних органах;

10) має право на зберігання та застосування вогнепальної зброї, спецзасобів і фізичної сили у визначених законом випадках;

11) може впроваджувати спеціальне обладнання для зняття інформації з телекомунікаційних мереж, а також направляти обов'язкові до розгляду рекомендації органам влади для усунення причин корупції [68].

Таким чином, описані вище можливості НАБУ демонструють широкий спектр повноважень органу для здійснення антикорупційної діяльності, що охоплюють оперативно-розшукову діяльність, доступ до інформаційних баз даних, право витребування інформації від державних і приватних установ, міжнародне співробітництво, захист державних інтересів у закордонних судах, що за своїм потенціалом дозволяє ефективно запобігати корупційним проявам серед політиків і посадовців на усіх рівнях влади, особливо на національному, де приймаються рішення державного значення й стосуються долі усієї країни.

САП діє відповідно до законодавства України, яке визначає її повноваження, обов'язки та взаємодію з іншими антикорупційними органами. Одним із ключових нормативних документів є Закон України «Про прокуратуру» [70], який визначає загальні засади діяльності прокуратури в Україні, включаючи створення і функціонування САП як окремого підрозділу Офісу Генерального прокурора. Відповідно до ст. 8-1 цього закону, САП виконує функції нагляду за досудовим розслідуванням корупційних правопорушень, вчинених високопосадовцями, а також підтримує державне обвинувачення у таких справах у судах.

Кримінальний процесуальний кодекс України (КПК) [38] також визначає процесуальні повноваження прокурорів САП, зокрема, щодо контролю за дотриманням законності під час досудового розслідування корупційних злочинів, у тому числі в справах, що стосуються політичної корупції. Стаття 36 КПК України регулює повноваження прокурора, включаючи право на проведення розслідувань, подання клопотань до суду, а також ведення державного обвинувачення.

Крім того, САП діє в межах Закону України «Про запобігання корупції» [64], який регулює діяльність антикорупційних органів, зокрема визначає основні положення щодо запобігання та протидії корупції. Згідно з розділом VIII цього закону, САП та інші органи державної влади зобов'язані розслідувати випадки корупційної діяльності та подавати матеріали для судового розгляду.

Одним із ключових партнерів САП є НАБУ, з яким САП взаємодіє на підставі Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» [68]. Закон надає НАБУ повноваження для проведення розслідувань у сфері корупції, а також визначає механізми координації роботи САП і НАБУ, щоб забезпечити ефективну боротьбу з корупцією на вищих рівнях влади.

САП також керується Законом України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки» (Антикорупційна стратегія) [65], який визначає стратегічні пріоритети України в сфері протидії корупції. Цей закон акцентує увагу на необхідності незалежності антикорупційних органів, таких як САП, у викритті корупційних схем серед високопосадовців і передбачає заходи для посилення ефективності антикорупційної політики.

ДБР також виконує окремі функції щодо запобігання, виявлення та розслідування злочинів, вчинених державними посадовцями, що також робить його важливим інструментом у боротьбі з політичною корупцією на національному рівні. Закон України «Про Державне бюро розслідувань» визначає компетенцію органу в розслідуванні корупційних злочинів, скоєних високопосадовцями, суддями, правоохоронцями, військовими службовцями та іншими особами, які займають відповідальні державні посади. У ст. 5 закону зазначено, що ДБР має повноваження проводити досудове розслідування злочинів, які прямо або опосередковано можуть бути пов'язані з корупцією серед високопосадовців, включаючи випадки політичної корупції [62].

Окрім антикорупційних інституцій на національному рівні в процесах боротьби з корупцією можуть брати участь активне громадянське суспільство та медіа, хоча, на наш погляд, їх діяльність може бути більш помітною на регіональному й локальному рівнях у зв'язку з потенційним браком уваги з боку відповідних державних органів.

На регіональному рівні механізм запобігання політичній корупції формується з комплексу самостійних, але взаємопов'язаних компонентів, які разом працюють на досягнення спільної мети. Ці елементи створюють багаторівневу систему, що посилює контроль над процесами та забезпечує прозорість у діяльності посадових осіб. У межах цього механізму діють різноманітні актори, що виконують покладені на них функції, виходячи можливостей та інструментів попередження корупції, якими володіють. Важливою складовою є підзвітність регіональної влади перед громадою, що зміцнює довіру до місцевого самоврядування та формує ефективне середовище для реалізації антикорупційних ініціатив.

З початком повномасштабної війни міжнародні партнери надіслали Україні значну кількість гуманітарної допомоги, контроль за надходженням якої в умовах війни став значно складнішим. Оскільки Чернівецька область межує з Румунією, що є членом ЄС, вона стала одним із ключових регіонів для акумуляції та розподілу гуманітарних вантажів. Однак скандал, пов'язаний із розкраданням гуманітарної допомоги у хабі «Олімпія», викликав широкий резонанс по всій Україні і призвів до кримінального розслідування стосовно чиновників Чернівецької обласної військової адміністрації, зокрема її голови С. Осачука. Звільнення Осачука стало важливим кроком, що дозволяє чітко визначити учасників цієї справи [11]. Їх злагоджена діяльність, на нашу думку, є основою для ефективного антикорупційного контролю на регіональному рівні і водночас показує високий рівень взаємодовіри між усіма сторонами.

Однією з перших ланок регіонального механізму протидії політичній корупції є викривачі, які, посилаючись на згаданий вище випадок, першими надали журналістам внутрішні документи Чернівецької обласної військової

адміністрації. Ці матеріали підтвердили причетність високопосадовців адміністрації до корупційних схем на території області, сприяючи початку громадського та медійного резонансу. Завдяки викривачам стало можливим винести цю проблему на широкий розголос, що стало критично важливим для подальшого контролю та забезпечення прозорості розслідування [10].

Наступним важливим елементом антикорупційного механізму на регіональному рівні виступають засоби масової інформації, які постійно підтримували інтерес до корупційного скандалу навколо керівництва військової адміністрації. Медіа не лише регулярно публікували новини про хід справи, але й розкривали подробиці корупційних звинувачень, що сприяло підтримці суспільного інтересу буковинців, а згодом і всієї країни. Завдяки цьому широкому охопленню стало неможливо «зам'яти» скандал, а увага до нього збереглася на тривалий час.

Громадськість є ще одним важливим компонентом цього механізму. Вона активно реагувала на дії обласної військової адміністрації, використовуючи соціальні мережі й інші платформи для вираження невдоволення. Своїм обуренням громадяни привертали увагу не тільки до корупційних звинувачень, але й до необхідності кадрових змін у керівництві області. Зокрема, на платформі «openPetition» [79] було організовано збір підписів на підтримку відставки С. Осачука, а згодом аналогічну ініціативу підтримали і на офіційному сайті Президента України [22].

Наступними ключовими ланками є правоохоронні органи, які, відповідно до своїх повноважень, безпосередньо розпочали розслідування щодо діяльності команди Осачука [80]. Зусилля правоохоронців були спрямовані на ретельне вивчення документів, свідчень та іншої інформації, що могла вказувати на корупційні дії представників обласної адміністрації. Водночас вищі органи державної влади також відіграли значну роль у цьому процесі, адже, попри складні умови воєнного стану, було прийнято рішення про кадрові зміни у керівництві Чернівецької ОВА, що свідчить про серйозний підхід до розв'язання проблеми на державному рівні.

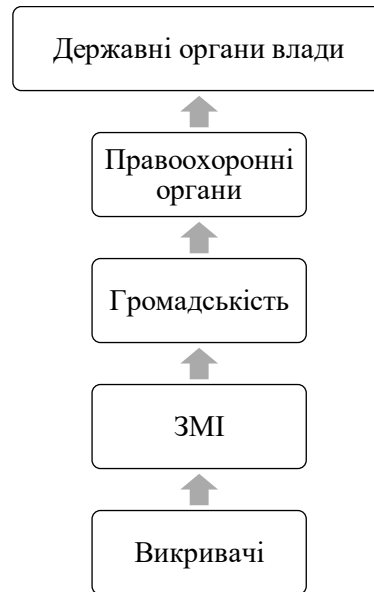

Рис. 2.1 Послідовність дій учасників процесу звільнення С. Осачука з посади голови ЧОВА [складено автором]

Ми вважаємо, що взаємодія зазначених вище акторів значно сприяла зниженню рівня корупції в Чернівецькій області. Однак, на нашу думку, цей процес не був би таким ефективним, якби Чернівецька обласна військова адміністрація під керівництвом С. Осачука не втратила довіру задовго до початку війни через низку контроверсійних рішень, відсутність результативних дій, звинувачення в корупції та постійні конфлікти з міською владою міста Чернівці під час пандемії коронавірусу. Крім того, слабка комунікація та взаємодія з громадськістю ще більше погіршили ситуацію. Окремо варто відзначити малоефективні рішення Чернівецької ОДА під час COVID-19, які призвели до зриву вакцинаційних кампаній, породили підозри щодо маніпулювання статистикою захворюваності з боку обласної влади, а також до відсутності конструктивних рекомендацій для підприємців ресторанної сфери [54].

На локальному рівні контроль за політичною корупцією здійснюється насамперед за рахунок активної участі громадянського суспільства, яке виступає не лише як спостерігач, але й як активний учасник процесів

прийняття рішень. Значну роль у цьому відіграють громадські ради, що функціонують при органах місцевого самоврядування. Їхня основна мета – забезпечити врахування громадської думки під час підготовки та ухвалення рішень, а також здійснювати нагляд за виконанням місцевими радами програм, спрямованих на розвиток територіальних громад [58]. Громадські ради мають право подавати пропозиції, рекомендації та вимагати від місцевої влади враховувати зауваження громади, особливо у питаннях, пов'язаних із запобіганням корупції. Це дозволяє зменшити вплив корупційних схем та стимулює прозорість у діяльності влади, адже представники громадськості контролюють виконання норм антикорупційного законодавства на місцевому рівні [13].

Громадські слухання також є важливим інструментом протидії корупції, адже вони залучають мешканців громади до процесу управління. Цей механізм дозволяє громадянам виносити свої пропозиції та зауваження стосовно актуальних питань, що перебувають у компетенції органів місцевого самоврядування. Формально процедура громадських слухань регулюється Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» [67] та статутами територіальних громад. Водночас на практиці існує ризик, що ці положення можуть бути відсутні в локальних документах, через що процес проведення слухань іноді буває ускладненим або неможливим, що знижує рівень залучення громадськості до управління.

Окрім громадських рад і слухань, є й інші ефективні інструменти контролю за корупцією на локальному рівні. Наприклад, практикується створення антикорупційних комісій, які можуть діяти на базі громадських організацій або бути частиною дорадчих органів при місцевих адміністраціях. Такі комісії проводять моніторинг діяльності місцевих органів влади, аналізують можливі ризики корупційних зловживань, здійснюють перевірки щодо прозорості державних закупівель, використання бюджету та реалізації місцевих проектів. Вони також забезпечують публічне висвітлення порушень, що стимулює до дотримання норм і принципів законодавства [2].

Важливим елементом антикорупційного контролю є також доступ до інформації. Прозорість інформації про рішення місцевих органів влади, доступ до бюджетних даних та звітності сприяють підзвітності чиновників перед громадськістю. Цьому значною мірою сприяє надання доступу громадянам до електронних ресурсів, таких як платформи відкритих даних, портали для подання електронних звернень і заяв, а також системи електронних закупівель, що дозволяють контролювати державні витрати на місцевому рівні.

Інші способи залучення громадян до контролю включають організацію публічних акцій, проведення розслідувань і висвітлення корупційних випадків у медіа. Громадські активісти, журналісти та незалежні експерти часто організовують кампанії, спрямовані на привернення уваги до конкретних корупційних проблем у регіонах. Це дає змогу посилити тиск на місцеву владу та сприяє створенню негативного іміджу корумпованих чиновників, що, у свою чергу, стимулює їх до дотримання антикорупційних стандартів [9].

Таким чином, громадянське суспільство на локальному рівні використовує широкий спектр інструментів контролю, які сприяють прозорості, підзвітності та зменшенню впливу корупції у політичному середовищі. Ефективність цих заходів залежить від активності самих громадян, рівня їхньої залученості до громадських рад і слухань, а також підтримки місцевих органів влади у формуванні дієвих механізмів протидії корупції.

Отже, політична корупція є загрозою демократичному розвитку держави, тому її попередження та контроль за фінансуванням політичних партій є важливими для прозорості політичних процесів і забезпечення довіри громадян. Важливу роль у цьому відіграють незалежні антикорупційні органи, зокрема НАБУ та НАЗК, які здійснюють нагляд за дотриманням антикорупційного законодавства та контролюють фінансову прозорість партій.

2.2. Роль медіа та громадянського суспільства у боротьбі з політичною корупцією.

Громадянське суспільство та медіа відіграють критично важливу роль в антикорупційних процесах, забезпечуючи контроль над діями влади та прозорість у прийнятті рішень. Завдяки висвітленню фактів зловживань і активній участі в інформуванні суспільства, вони сприяють підвищенню обізнаності громадян, формуванню нетерпимості до корупції, утвердженню в суспільстві культури верховенства права та атмосфери доброчесності [1]. У рамках демократичного режиму інститути громадянського суспільства функціонують вільно. До таких інститутів належать громадські організації, профспілки та їх об'єднання, творчі спілки, організації роботодавців і їх об'єднання, релігійні та благодійні організації, органи самоорганізації населення, незалежні медіа, а також інші невідприємницькі товариства та установи [66].

Ефективна боротьба з корупцією неможлива без активного залучення суспільства. Згідно зі ст. 13 Конвенції ООН проти корупції [31], держави зобов'язані сприяти активній участі громадян у боротьбі з корупцією, що підкреслює важливість соціального контролю. Як було зазначено у попередньому підрозділі, особливо на місцевому рівні, громадськість може здійснювати нагляд за діями влади через свою участь у громадських радах і громадських слуханнях. На думку українського дослідника В. Ортинського, громадські організації виконують роль посередників між державними органами та громадянами, особливо в контексті боротьби з корупцією. Вони здійснюють моніторинг діяльності влади, включаючи перевірку процесів, таких як державні закупівлі, а також досліджують стиль життя та поведінку посадових осіб з метою виявлення корупційних правопорушень. Крім того, ці організації займаються адвокацією, просвітницькою діяльністю та підготовкою пропозицій щодо боротьби з корупцією, які потім направляють державним органам для реалізації [47, с. 79].

На медіа, які ініціюють журналістські розслідування, покладається завдання викривати корупційні злочини, навіть попри відсутність миттєвих результатів, адже створюють атмосферу громадського контролю та нетерпимості до корупції. Дослідження Світового банку демонструють, що рівень свободи преси тісно пов'язаний з рівнем корупції [104]. Проте державні медіа часто залишаються під контролем влади, а приватні можуть уникати глибоких розслідувань через політичні або фінансові інтереси своїх власників. Для успішної боротьби з корупцією важливо забезпечити незалежність і об'єктивність медіа, створивши умови для їхньої конкуренції на ринку інформації. Створення суспільного мовлення та заборона монополізації ринку інформації можуть значно підвищити прозорість і довіру суспільства до державних інститутів. Лише спільними зусиллями суспільства та незалежних медіа можна досягти реальних змін у боротьбі з корупцією [47, с. 77-78].

Під час виборчих процесів роль неурядових організацій (НУО) набуває особливої значущості, оскільки вони забезпечують громадський контроль за дотриманням законодавства та прозорістю виборів, що допомагає запобігти корупційним діям, які можуть вплинути на результати голосування. Громадські організації здійснюють незалежний моніторинг виборчих процесів, організовують спостереження на виборчих дільницях, а також інформують виборців про їхні права та важливість їхнього голосу. Їхня діяльність знижує ризики маніпуляцій та гарантує однакові умови для всіх кандидатів [45, с. 225].

У багатьох країнах НУО відіграють ключову роль у запобіганні корупції під час виборів. Наприклад, у Румунії неурядові організації працюють над підвищенням прозорості виборів, організовуючи кампанії з інформування громадськості про ризики порушень і корупційних дій. Вони активно залучають громадян до моніторингу виборів та проводять незалежні розслідування щодо можливих корупційних випадків. Завдяки цьому в Румунії вдалося знизити кількість порушень під час виборів і сприяти відкритості процесу.

Польща також є прикладом ефективної роботи НУО в сфері виборчого контролю. Польські організації створюють платформи для моніторингу виборів, які дозволяють громадянам реєструвати порушення, поширюють інформаційні матеріали про виборчі права та проводять тренінги для спостерігачів. Це допомагає підвищити рівень обізнаності громадян та зміцнити механізми прозорості виборів [3, с. 46].

Україна, враховуючи досвід Румунії та Польщі, також активно розвиває участь НУО у виборчих процесах. Наприклад, такі організації, як «ОПОРА» [46] та «Комітет виборців України» [30], надають експертну підтримку та забезпечують незалежний нагляд за виборами, що допомагає знизити ймовірність корупційних проявів. Ці організації виконують важливу функцію громадського контролю, яка стримує незаконні дії та зловживання.

Таким чином, НУО відіграють важливу роль у забезпеченні чесних виборів та підтримці демократичних цінностей. Завдяки їхній діяльності зменшується вплив корупційних схем, що порушують принципи рівності та прозорості виборчих процесів. Успішний досвід сусідніх країн підкреслює значущість громадських ініціатив у зміцненні демократичних стандартів і підтримці довіри громадян до виборчої системи.

Напередодні виборів до польського Сейму у 2003 році була створена Антикорупційна коаліція неурядових організацій (*Antykorupcyjna Koalicja Organizacji Pozarządowych*, АКОР), до якої увійшли такі організації, як Фонд Стефана Баторія, Гельсінський фонд з прав людини, Фонд соціальних комунікацій, Центр громадянської освіти та Асоціація лідерів місцевих громадських груп. Утворення єдиної коаліції дозволило громадським активістам значно активізувати та зміцнити свої зусилля щодо моніторингу витрат державних коштів, здійснювати незалежні розслідування та оцінювати діяльність політиків [3, с. 46].

Однією з найважливіших ініціатив Коаліції стало опитування представників політичних партій щодо їхніх планів боротьби з корупцією. Для цього було розроблено спеціальний бланк, де кандидатам до польського

Сейму пропонувалося представити своє бачення вирішення корупційних проблем та відповісти на кілька ключових запитань:

- Що Ви будете робити для боротьби з корупцією, якщо прийдете до влади?
- Як Ви будете боротися з корупцією, перебуваючи в опозиції?
- Які дії Ви вживете, якщо один із представників Вашої партії порушить антикорупційне законодавство?
- Що Ви робитимете, якщо в одного з представників Вашої партії буде виявлено конфлікт інтересів? [107, р. 16].

Отримані відповіді дозволили чітко зрозуміти позиції кожної партії щодо проблеми корупції та стали основою для подальшого аналізу ефективності роботи парламенту. Окрім того, результати опитування були опубліковані в спеціальних брошурах, які поширювались серед громадськості. Це дозволило виборцям та антикорупційним організаціям порівнювати обіцянки кандидатів з їх реальними досягненнями у боротьбі з корупцією [107, р. 16].

У 2004 році, напередодні парламентських виборів у Румунії, почала свою діяльність «Коаліція за чистий парламент» (КЧП), яка об'єднала найвпливовіші неурядові організації, незалежних журналістів, громадських експертів та науковців. Основною метою Коаліції було очищення партійних списків від недоброчесних і корумпованих кандидатів шляхом переговорів з лідерами політичних партій. Європейський Союз підтримав ініціативу КЧП, що дало впевненості коаліції та надало легітимності її діям. ЄС також відзначив високий рівень зацікавленості румунського суспільства у боротьбі з корупцією і посилив тиск на уряд країни з вимогою прийняття ефективних антикорупційних законів. Завдяки зусиллям КЧП вдалося сформувати якісно новий склад парламенту. Лідер партії, що першим погодився на співпрацю з коаліцією, Т. Бесеску, незабаром став президентом, під час правління якого Румунія вступила до ЄС. Найбільш помітна активістка КЧП, М. Маковей, після парламентських виборів 2004 року обійняла посаду міністра юстиції, що

свідчить про високий рівень довіри між суспільством і владою – на жаль, подібної ситуації в сучасній Україні не спостерігаємо [110, р. 170-171].

На нашу думку, успіх кампаній, ініційованих НУО, став можливим завдяки активній участі громадянського суспільства. Проте це було б неможливо без підтримки медіа, які не лише поширювали інформацію, але й активно формували та підтримували зв'язки з громадськістю. На думку румунської дослідниці А. Мунджіу-Піппіді, роль громадянського суспільства у протидії корупції буде ефективною, якщо у нього буде розвинута здатність до так званих «колективних дій» – це можливість у потрібний момент об'єднувати зусилля заради досягнення спільних цілей [110, р. 165]. Якщо громадськість єдина в нетерпимості до корупційних дій, це вже формує запит до представників влади з відповідною вимогою, але цього все одно недостатньо. За даними 2020 р., лише 4 % українців були представниками або брали участь у діяльності НУО [42]. З початку повномасштабної російсько-української війни у 2022 р. переважна більшість з них (77 %) [14] основним напрямом своєї роботи визначили допомогу ЗСУ, а відтак спроможність профільних організацій виявляти та запобігати корупційним ризикам також знизилася.

Окрім того, що акцент діяльності НУО змістився на допомогу ЗСУ [90], участь населення у антикорупційних заходах з викриття корупції в перші місяці вторгнення також суттєво знизився. Однак, у медіа дедалі частіше з'являються матеріали, присвячені виявленню корупції в посадових осіб, міністерствах, територіальних центрах комплектування тощо. Війна принесла нові корупційні ризики, до яких вітчизняний антикорупційний механізм не був готовий. Розслідування корупційної діяльності та винесення справедливих вироків внаслідок доведення вини навіть у період дії воєнного стану – основна прерогатива відповідних органів влади, що неабияк підтримує національну обороноздатність.

За нормальних обставин, без дії воєнного стану, ми вбачаємо НУО як своєрідну ланку між громадськістю та владою, функції яких полягають в

аккумуляції запитів перших та трансляція їх останній. Це, на наш погляд, допоможе зменшити корупційні ризики та маніпуляції навколо суспільних очікувань щодо розв'язання важливих питань та прийняття відповідних рішень. Важливо, щоб НУО мали підтримку медіа, що доводять згадані вище успішні кейси у Польщі й Румунії під час виборчих кампаній. Співпраця між НУО, медіа та громадськістю у взаємодії з владою може бути проаналізована через модель політичної системи Д. Істона [100, р. 384].

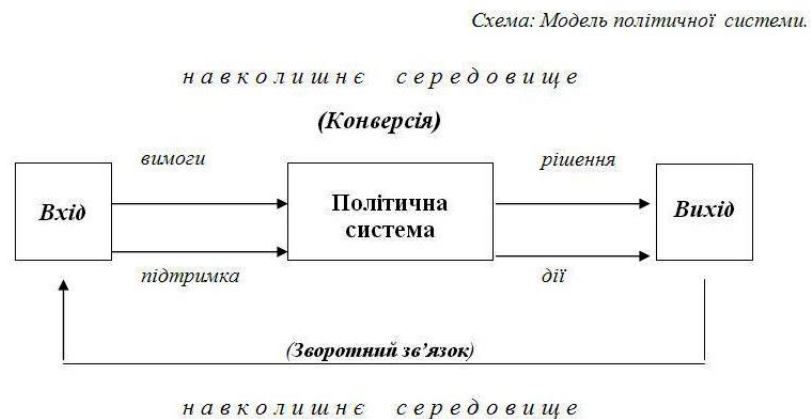

Рис. 2.2 Модель політичної системи Д. Істона [100, р. 384].

У ній НУО виступають як посередники, транслуючи через «вхід» громадські запити до представників влади. Медіа, своєю чергою, через «вихід» інформують громадськість про прийняті владою рішення, що, залежно від результатів, породжує нові запити. Отже, громадські організації та медіа відіграють провідну роль у забезпеченні справедливого прийняття політичних рішень та водночас здійснюють за ним контроль.

Вважаємо, що співпраця НУО та медіа в контексті антикорупційної діяльності є необхідною. У моделі механізму антикорупційного контролю, яку пропонує А. Мунджіу-Піппіді, вони, на нашу думку, можуть виступати так званими *нормативними обмеженнями*, що базуються на внутрішньо суспільних цінностях і принципах справедливості:

Антикорупційний контроль = Обмеження (юридичні + нормативні) – Можливості (дискреція влади + матеріальні ресурси) [110, р. 117].

Згідно із зазначеною вище моделлю, співпраця НУО та медіа як нормативних обмежень відіграє важливу роль у встановленні суспільно прийнятних норм і стримуванні корупції. Вони впливають на цінності суспільства, формуючи середовище, де корупційні дії викликають осуд, що обмежує бажання до зловживання владою. Ці нормативні обмеження, поєднані з юридичними, створюють тиск на державні органи, що зменшує дискрецію влади та її здатність використовувати матеріальні ресурси для особистої вигоди, посилюючи загальний антикорупційний контроль у суспільстві.

Проте ця співпраця є необхідною також задля підтримки сталої взаємної ефективності. Американський науковець М. Джонстон наголошує, громадська організація повинна мати детальний план дій – «порядок денний», який включає завдання від найпростіших до масштабних з орієнтовними часовими рамками, подібний до плану стратегічного розвитку. Це необхідно для формулювання чіткого напрямку діяльності, який обґрунтовує існування антикорупційної організації. На ранніх етапах такий підхід дозволить нарощувати підтримку громадян. Крім того, план запобігатиме можливості «прикриватися» простими завданнями та запобігатиме перетворенню організації на «грантоїда» [106, р. 228-230], сприяючи раціональному використанню коштів донорів і підвищуючи доброчесність громадської діяльності. Роль медіа в цьому випадку полягатиме в інформуванні про досягнуті результати.

Однак М. Джонстон наголошує, що не слід очікувати миттєвих результатів від неурядових організацій. Їм слід зосередитися на досягненні якісних результатів, адже саме якість забезпечує значний ефект і підтримку суспільства. Дослідник вважає, що антикорупційні організації не можуть залишатися в стані стагнації, адже це суперечить їхньому призначенню,

особливо в умовах зростання корупції під час демократичного будівництва [106, р. 228-230].

Дотримання зазначених вище умов спростить для НУО пошук потенційних донорів з, особливо на локальному рівні, коли отримати кошти для своєї діяльності є непростим завданням. Антикорупційні громадські об'єднання можуть надавати свої послуги з адвокатування місцевим підприємцям та через розголос попереджати корупційні ризики, що стосуються питань ведення бізнесу. Підприємцям важливо відчувати підтримку громади, яка полегшить їм ведення бізнесу. Ефективна співпраця активістів із бізнесом сприятиме залученню коштів на громадські проєкти, зокрема антикорупційні. Завдяки зростанню впізнаваності та позитивним результатам, локальні НУО можуть звертатися до краудфандингових платформ для отримання додаткового фінансування від небайдужих громадян і мешканців регіону.

Сучасна Україна є прикладом успішного об'єднання неурядових організацій у рамках «Коаліції Реанімаційного пакету реформ» (Коаліція РПР), яка сприяла значним змінам в політичній системі, зокрема завдяки антикорупційним реформам. Проте представники коаліції переконані, що ефективність зростала б, якби в кожному регіоні діяли місцеві коаліції НУО, які б активно розвивали власні ініціативи для регіонального розвитку [18].

На сьогодні в Україні працюють 18 регіональних коаліцій, але в таких областях, як Донецька, Волинська, Закарпатська, подібні об'єднання відсутні. Попри те, що РПР активно шукає міжнародних донорів, питання фінансування місцевих НУО все ще залишається важливим. Розв'язання цієї проблеми можна досягти через:

1. Налагодження систематичної комунікації між НУО на місцевому рівні, що стане основою для ефективної співпраці.

2. Співпрацю з представниками малого та середнього бізнесу, яким потрібне представництво їхніх інтересів, таких як антикорупційні ініціативи, покращення екологічної ситуації та захист підприємницьких прав.

Підтримка з боку громадськості є важливою для місцевих підприємців, адже вона може полегшити їм ведення бізнесу. Успішна співпраця між НУО та бізнесом також може допомогти частково вирішити питання фінансування регіональних громадських ініціатив, включно з антикорупційними програмами. Підвищення видимості місцевих НУО та їхніх результатів відкриває можливості краудфандингу, що дозволяє залучати підтримку місцевих мешканців [18].

Проте для того, щоб підприємці та донори підтримували місцеві НУО, необхідно мати чітко розроблений план дій та компетентних активістів із бездоганною репутацією. Довіра з боку громади є запорукою успішної діяльності НУО на регіональному рівні, що дозволить реалізовувати важливі соціальні проєкти.

Медіа мають значний вплив на подолання корупції, що проявляється не лише через прямі юридичні наслідки, але й через здатність стимулювати громадську дискусію та створювати умови для політичної конкуренції. Вони можуть бути потужним інструментом як для виявлення корупції, так і для запобігання її розповсюдженню.

Вплив медіа на боротьбу з корупцією можна оцінювати з двох перспектив. Прямий вплив виражається через реальні зміни, які відбуваються після публікацій про корупційні правопорушення: це може бути відкриття кримінальних справ, прийняття нових законів, що врегульовують виявлені проблеми, або відставка посадовців, що потрапили у скандал через корупційні дії. Така діяльність має безпосередній результат, адже вона змушує компетентні органи діяти та вжити необхідних заходів.

Непрямий вплив медіа не менш важливий. Навіть якщо публікації не ведуть до миттєвих юридичних чи політичних наслідків, вони можуть сприяти пожвавленню громадської дискусії з приводу корупції, формуючи політичний плюралізм і усвідомлення посадовими особами того, що вони перебувають під контролем громадськості. Цей ефект сприяє створенню середовища, де корупція має менше шансів на процвітання, оскільки громадяни,

відслідковуючи реакцію медіа, стають більш обізнаними та політично активними [47, с. 76].

Медіа виконують важливу роль у формуванні політичної ініціативи у громадян, а також у захисті порушених прав людей. Вони створюють майданчик для відкритих дискусій та надають можливість висвітлювати діяльність органів влади, тим самим активізуючи громадянське суспільство. Крім того, медіа можуть відігравати превентивну роль, попереджаючи можливі корупційні правопорушення і сприяючи тому, щоб корупція не мала простору для розвитку в суспільстві.

Важливою умовою для ефективної боротьби з корупцією є активна участь громадян у політичному житті та захист їхніх прав. Медіа відіграють вирішальну роль у створенні умов, при яких корупція має менше шансів на існування, адже через незалежну та різноманітну подачу інформації вони сприяють розвитку конкуренції серед політиків і органів влади, що позитивно впливає на боротьбу з корупцією [47, с. 76].

Окремо доцільно відзначити роботу журналістів-розслідувачів, які відіграють важливу роль у виявленні корупційних схем та злочинних практик, часто ставлячи під загрозу власну безпеку заради викриття правди. Їхні розслідування часто є одним із основних механізмів боротьби з корупцією в країні, адже вони не тільки надають суспільству інформацію про корупційні правопорушення, а й допомагають притягти винних до відповідальності. Однак, дуже часто, особливо у країнах з низьким рівнем верховенства права й слабкою правоохоронною системою, журналісти-розслідувачі стають жертвами переслідувань з боку корупціонерів. Цей факт є тривожним, однак водночас він свідчить про ефективність цього інструменту виявлення корупційних ризиків, оскільки демонструє здатність журналістів-розслідувачів викривати порушення, навіть якщо це пов'язано з реальними загрозами для їхньої безпеки. Відповідно співпраця з громадськими об'єднаннями є однією з гарантій їх недоторканості з боку корумпованих посадових осіб через ризик розголосу.

Румунський викривач П. Раду пропонує створення глобальної мережі для журналістів-розслідувачів, яка стане платформою для обміну інформацією між колегами з різних країн. Така мережа може відігравати важливу роль у забезпеченні безпеки журналістів, зокрема, у випадках, коли вони стикаються з погрозами або тиском з боку владних структур. Якщо журналісти з різних куточків світу зможуть оперативно обмінюватися інформацією про ситуації, пов'язані з перешкоджанням їхньої діяльності, вони зможуть взаємно підтримувати одне одного та організовувати міжнародні кампанії для привернення уваги до цих проблем [113].

В обміні інформацією можуть бути задіяні не лише журналісти, а й правозахисні організації, що дозволить оперативно фіксувати порушення прав людини й свободи слова. Збір та поширення фактів тиску на журналістів у реальному часі може сприяти швидкому реагуванню з боку міжнародної спільноти, що, в свою чергу, може створити додатковий тиск на уряди, змушуючи їх припиняти репресії та забезпечувати належну безпеку для представників ЗМІ.

Водночас важливо зазначити, що, на думку сучасного американського філософа Ф. Фукуями, громадянське суспільство не має ставати всепроникним механізмом контролю над усіма політиками та чиновниками. Надмірний нагляд може призвести до паралічу роботи як центральної влади, так і місцевих органів, завдаючи більше шкоди, ніж приносить користі. Фукуяма підкреслює, що такий контроль, хоча й має важливу роль, повинен бути зваженим, щоб уникнути ризику гальмування ефективного управління [82, с. 47].

Концепція «соціального капіталу» Фукуями відкриває ширший погляд для розуміння цього балансу, оскільки вона підкреслює неформальні норми та довіру між громадянами, які дозволяють співпрацювати без необхідності постійного контролю з боку уряду. Хоча громадянське суспільство має вирішальне значення для функціонування демократії, Фукуяма попереджає,

що надмірний акцент на моніторингу може порушити тонку межу між підзвітністю та паралічем управління [102].

Отже, громадянське суспільство, особливо НУО, й медіа відіграють надзвичайно важливу роль в контексті боротьби з політичною корупцією, оскільки їх потенціал за підтримки широких мас, як показує досвід країн-сусідів, здатен влаштовувати кампанії на підтримку чесних і справедливих виборів. Проте, для ефективних дій щодо запобігання політичній корупції їм необхідно співпрацювати та керуватися чітким планом дій з визначеними стратегічними цілями.

2.3. Можливості використання світового досвіду та перспективи реформування моделі попередження корупції у виборчих процесах.

Виборчі процеси є важливою складовою демократичного суспільства, адже вони визначають легітимність влади і забезпечують право громадян на участь у політичному житті країни. Проте в багатьох країнах, включаючи Україну, вибори часто стають об'єктом корупційних впливів, які ставлять під загрозу демократичні принципи та порушують справедливу конкуренцію між кандидатами. Виборчі маніпуляції, підкуп виборців, неправомірне фінансування кампаній та інші форми корупції можуть серйозно спотворити волевиявлення громадян, знижуючи довіру до політичних інститутів та державних органів [4, с. 79].

Для ефективної протидії цим викликам важливо вивчати та використовувати світовий досвід, який пропонує різноманітні механізми попередження корупції в рамках виборчих процесів. Країни з розвинутою демократичною системою, такі як Швеція, Канада, Нова Зеландія та інші, успішно застосовують прозорі виборчі процедури, чітко визначені правила фінансування виборчих кампаній і ефективні механізми нагляду. Їхній досвід може стати важливим орієнтиром для України в контексті реформування виборчої системи та забезпечення чесності й прозорості виборчих процесів.

Вивчення ефективних механізмів боротьби з корупцією та забезпечення прозорості виборчого процесу є необхідним кроком для зниження рівня корупційних впливів у політиці. Запровадження таких механізмів дозволить не тільки створити більш чесну та прозору виборчу систему, але й значно підвищить рівень довіри громадян до політичних процесів. Коли громадяни впевнені, що вибори проводяться за справедливими та прозорими правилами, це сприяє підвищенню їхньої політичної активності, участі в виборчому процесі та підтримці демократичних інститутів [48, с. 154].

Справедлива виборча система є основою стабільності демократичного суспільства, оскільки гарантує, що політичні лідери обираються на основі волі народу, а не через маніпуляції та корупційні схеми. У свою чергу, стабільність виборчого процесу підвищує ефективність роботи державних інститутів та забезпечує передбачуваність політичної ситуації. Тому вивчення та впровадження найкращих міжнародних практик у галузі боротьби з корупцією є важливим завданням для посилення демократії в Україні.

Інтеграція успішних моделей із інших країн дозволить не лише підвищити рівень прозорості, але й створити умови для розвитку ефективних механізмів контролю за політичними процесами. Це стане основою для посилення інститутів влади, що в свою чергу забезпечить стійкий розвиток суспільства та зміцнить довіру до органів державної влади. Тому важливо активно впроваджувати міжнародний досвід для вдосконалення виборчої системи та боротьби з корупцією, що стане важливим кроком на шляху до демократичного процвітання України.

Положення Конвенції ООН проти корупції можуть стати важливим інструментом для попередження корупції у виборчому процесі, оскільки вони передбачають низку заходів, спрямованих на забезпечення прозорості, підзвітності та контролю над фінансовими потоками, пов'язаними з виборами. По-перше, Конвенція зобов'язує держави-учасниці вживати заходів для запобігання відмиванню грошей, що може бути використане для відстеження підозрілих фінансових операцій під час виборчих кампаній. Це включає

моніторинг походження фінансування партій та кандидатів, що зменшує ризики прихованого впливу зацікавлених осіб на результати виборів. По-друге, Конвенція передбачає створення інституцій, відповідальних за розробку та виконання антикорупційних політик, що також можуть діяти як контролюючі органи у виборчому процесі, відстежуючи дотримання правил фінансування та прозорості виборчих фондів. По-третє, Конвенція акцентує на забезпеченні механізмів прозорості та доступу громадськості до інформації про фінансування політичних кампаній, що дозволяє зменшити ризики корупційного впливу та сприяє формуванню довіри до виборчого процесу. Конвенція також зобов'язує країни розвивати міжнародне співробітництво, що дозволяє виявляти випадки транснаціональної корупції та уникнення відповідальності, які можуть впливати на результати виборів [31].

Кодекс найкращих практик у виборчому праві Венеціанської комісії визначає стандарти, що сприяють чесності виборчого процесу. Документ пропонує низку заходів для боротьби з корупцією, фальсифікаціями та іншими маніпуляціями, зокрема через прозорі процедури та моніторинг фінансування виборчих кампаній. Він закликає до рівних умов для всіх учасників виборчого процесу, що є важливим для запобігання корупції [28].

Декларація принципів міжнародного спостереження за виборами [15] підкреслює необхідність забезпечення чесності, рівності та справедливості на всіх етапах виборчого процесу. Вона підтримує ідею, що вибори не повинні піддаватися корупційним впливам, що могло б зіпсувати результати голосування та підірвати довіру до демократичних інститутів.

Зазначені міжнародні документи формують надійну правову основу для запобігання корупційним ризикам у виборчих процесах, визначаючи чіткі правила та стандарти, а також механізми контролю, які підтримують демократичні принципи, сприяють чесним виборам і слугують орієнтиром для країн світу при розробці власного антикорупційного законодавства.

Дослідження досвіду боротьби з політичною корупцією у скандинавських країнах, зокрема у Фінляндії, дозволяє зрозуміти унікальні

підходи, які роблять цю модель однією з найбільш ефективних, незважаючи на певні недоліки. У Скандинавії, як і в багатьох інших європейських країнах, застосовується профілактична модель антикорупційної діяльності, заснована на громадському вихованні та розумінні важливості доброчесності [27, с. 125]. Тут особливий акцент ставиться на формування в суспільстві нетерпимості до корупції, що робить саму корупційну поведінку соціально неприйнятною. Такі заходи сприяють формуванню суспільної думки, в якій корупція вважається неприйнятною та засуджуваною поведінкою, що запобігає її виникненню на етапі формування політичної культури.

У Фінляндії важливе значення має прозорість фінансування політичних партій. Фінське законодавство розрізняє державне та приватне фінансування, надаючи державне фінансування політичним партіям для підтримки їхньої діяльності, проведення виборчих кампаній та забезпечення роботи парламентських груп. Головними нормативними актами є закони «Про політичні партії» та «Про обнародування джерел фінансування передвиборчих кампаній», що вимагають звітності щодо використання державних субсидій. Однак, як зазначають дослідники, фінансовий контроль залишається формальністю, адже органи, які здійснюють перевірки, покладаються на звіти, складені самими партіями, без належної верифікації їхньої точності [27, с. 125].

Міністерство юстиції Фінляндії, відповідальне за контроль за фінансуванням партій, наглядає за дотриманням законів, проте дослідники підкреслюють існування потенційного конфлікту інтересів. Оскільки Міністерство юстиції є частиною уряду, існує ризик зловживання адміністративними ресурсами для підтримки правлячих партій. Контроль здебільшого зосереджений на державних субсидіях, тоді як приватні пожертвування та членські внески перевіряються рідко, що створює простір для корупційних схем.

Попри це, модель залишається ефективною завдяки значній увазі до антикорупційного виховання. Важливим елементом у Скандинавії є активна

участь громадянського суспільства, яке стежить за дотриманням норм та прозорістю виборчих процесів, що додатково обмежує можливості для корупції. Громадські організації та медіа відіграють ключову роль, оскільки їхні розслідування й публічні звіти виявляють корупційні ризики та стимулюють до дотримання стандартів доброчесності.

Таким чином, хоча у *скандинавській (фінської) моделі* є певні недоліки, зокрема у сфері контролю за приватним фінансуванням та можливістю конфлікту інтересів, загальна профілактична спрямованість та залученість громадянського суспільства роблять її однією з ефективних систем запобігання політичній корупції [50, с. 72-73].

Основні стратегічні напрями протидії політичній корупції у Франції включають заборону для чиновників обіймати посади одночасно з політичним мандатом. У разі вчинення корупційного злочину посадова особа втрачає всі попередні службові привілеї, як-от пільги чи вислугу років. Правила поведінки чиновників чітко визначені в кодексі етики, а антикорупційна законодавча база щорічно переглядається з метою вдосконалення та адаптації за потреби [27, с. 129].

У цій країні запобігання корупції у сфері виборчих процесів регламентується низкою нормативно-правових актів:

1) Постанова уряду від 11 березня 1988 року, яка зобов'язує політичні партії публікувати свої фінансові звіти та дані про витрати на виборчі кампанії, а також вимагає обов'язкового декларування доходів міністрів і парламентарів;

2) Закон про фінансування політичних партій (1990 р.), який запровадив обмеження на фінансові внески від фізичних осіб і підприємств для політичних партій, включаючи кошти на виборчі кампанії;

3) Закон «Про запобігання корупції та забезпечення прозорості процедур у державних і приватних організаціях» встановлював низку заходів, серед яких створення Центральної служби запобігання корупції (ЦСЗК), введення жорсткіших і більш прозорих норм фінансування політичних партій та

виборчих кампаній, а також укладання державних контрактів, що сприяє підвищенню прозорості та зміцненню контролю над діяльністю місцевих органів влади.

4) Закон Сегена 1995 року надав Рахунковій палаті право здійснювати контроль над процесом призначення осіб на державні посади. Згідно з цим нормативно-правовим актом, кожен депутат Національних зборів Франції після свого обрання повинен подати фінансовий звіт про витрати на передвиборчу кампанію та «декларацію чесності» щодо особистої власності. Такі ж звіти мають подавати депутати Європейського парламенту та члени місцевих та регіональних рад. Окрім того, закон передбачає санкції за перевищення дозволених лімітів витрат під час виборів, що може призвести до скасування виборчих результатів та позбавлення кандидатів права на отримання державного фінансування [50, с. 75-76].

На інституційному рівні протидія політичній корупції в державних органах здійснюється через наступні структури:

- Комісія з фінансової гласності політичного життя, яка здійснює контроль за майновим становищем депутатів;
- Національна комісія з рахунків виборчих кампаній і фінансування політичних партій, яка виконує функції нагляду й контролю;
- правоохоронні органи, зокрема органи, що займаються боротьбою з відмиванням коштів, такі як ТРАСФІН, Міністерство юстиції, Відділ з боротьби проти корупції (ВБК), створений у 2004 р. в рамках Управління боротьби проти економічних та фінансових злочинів при Судовій поліції, а також Центральна служба запобігання корупції (ЦСЗК), що взаємодіє із зазначеними вище правоохоронними структурами [50, с. 77].

У 2017 році французькі парламентарі прийняли антикорупційний закон, який значно посилив вимоги до юридичних осіб. Тепер всі компанії у країні зобов'язані проходити ретельний аудит щодо корупційних зв'язків. Якщо буде виявлена корупційна схема, компанія зобов'язана сплатити штраф до 1 млн

євро. Крім того, приватні фірми мають самостійно дотримуватися антикорупційних вимог, передбачених цим законом [27, с. 129]. Відповідно фінансування політичних партій юридичними особами у Франції також знаходиться під надійним наглядом правоохоронної системи.

Азійські країни мають значний досвід у боротьбі з корупцією, зокрема відомою є так звана *сінгапурська (азійська) модель* протидії корупційним викликам. Ця модель вирізняється не лише швидким досягненням позитивних результатів, але й підходом, спрямованим на зниження корупції до рівня, прийняттого для суспільства, а не на повне її викорінення. Іншими словами, цей підхід можна описати як вертикальний – вплив на корупцію здійснюється чітко зверху вниз [27, с. 125].

У Сінгапурі законодавча влада, що об'єднує парламент і президента, базується на вестмінстерській системі й демонструє високий рівень прозорості, що сприяє попередженню корупції. Однопалатний парламент обирається на основі мажоритарної системи через загальні вибори на п'ятирічний термін. При цьому частина депутатів обирається за принципом групового представництва, що передбачає участь малайської громади, забезпечуючи більш рівне представництво різних соціальних груп. Також президент призначає до дев'яти депутатів з-поміж видатних громадян, які не належать до політичних партій і не мають зобов'язань перед виборцями, що знижує вплив партійних інтересів і забезпечує незалежність законодавців. Крім того, чотири місця зарезервовані для представників опозиційних партій, які, хоча й не обрані до парламенту, отримали значну підтримку виборців. Виконавча влада, сформована парламентом і йому підзвітна, діє у тісній координації з парламентом, що сприяє прозорості процесів прийняття рішень і мінімізує корупційні ризики [44].

Досвід Японії в боротьбі з корупцією у виборчому процесі може бути дуже корисним для України. Хоча в Японії немає єдиного закону або стратегії, присвяченої боротьбі з корупцією, значну увагу приділено регулюванню фінансування виборчих кампаній. Вітчизняне законодавство зобов'язує

кандидатів на всіх рівнях вести ретельний облік фінансових надходжень і витрат, а також дотримуватися чітких процедур звітування. Заборонено отримувати пожертви від компаній, які беруть участь у державних тендерах або мають зв'язки з кандидатами. Зокрема, поправка до Закону про регулювання політичних фондів 2000 року заборонила пожертви на користь окремих осіб і встановила ліміт у 50 млн єн на фінансові перекази між політичними організаціями. Всі пожертви повинні надходити через банківські або поштові рахунки. Політичні партії Японії зобов'язані щорічно подавати звіти про свої доходи та витрати Міністру із загальних справ або Контрольної виборчої комісії [50, с. 119-120].

Закон про вибори на державні посади вимагає від кандидатів у Національний парламент внесення депозиту в розмірі 3 мільйонів єн. Якщо кандидат не набирає 10 % голосів, депозит конфіскується, що робить участь у виборах ризикованою (ст. 92-93).

Закон «Про регулювання політичних фондів» регламентує фінансування партій та політичних організацій, встановлюючи правила звітності про внески і витрати та публікацію щорічних фінансових доповідей. Такі звіти можуть бути перевірені будь-якою особою протягом трьох років. Закон встановлює річні обмеження на політичні пожертви від фізичних осіб, компаній та інших організацій, а також забороняє пожертвування від суб'єктів, які отримують державні дотації, мають збитки протягом трьох років або з іноземних джерел. Порушення закону карається штрафами або тюремним ув'язненням, причому відповідальність несуть як ті, хто надає чи отримує пожертви, так і посередники [50, с. 119-120].

Тому, досвід Японії, зокрема в контексті фінансування виборчих кампаній, політичних партій та громадських організацій, може бути корисним для України, особливо з огляду на можливість впровадження жорстких обмежень у цій сфері. Японське законодавство визначає чіткий порядок внесення пожертв на користь кандидатів, а також організацію та функціонування політичних фондів. Крім того, в ньому прописані суворі

вимоги щодо фінансової звітності, що сприяє прозорості та контролю за фінансовими потоками в політиці [86, с. 8].

Щоб протистояти корупційним ризикам у виборчих процесах, Україні слід звернути увагу на досвід Сполучених Штатів, який ґрунтується на кількох ключових принципах – прозорості, підзвітності та зміцненні інституцій, що мають запобігати корупції, яка може підірвати чесність виборів. Американський досвід демонструє важливість системного підходу до боротьби з корупцією через вжиття цілісних заходів, зокрема, через ретельний моніторинг політичного фінансування, прозорість процесів та захист прав інформаторів.

США значно вдосконалили свої закони щодо фінансової прозорості, особливо в контексті боротьби з відмиванням грошей та незаконними фінансовими потоками, що часто використовуються для підтримки корупції під час виборчих кампаній. Одним із важливих аспектів є посилення контролю над політичними пожертвуваннями та створення механізмів для прозорої перевірки джерел фінансування кандидатів. Закон ENABLERS Act, зокрема, спрямований на боротьбу з посередниками, які дозволяють приховувати незаконні фінансові потоки, що є також корисною моделлю для України [101].

Також США активно підтримують незалежні ЗМІ та неурядові організації в їхній ролі наглядових органів під час виборчих процесів. Журналісти-розслідувачі і громадські активісти слідкують за політичними жертвами, зафіксованими порушеннями та можливими випадками маніпулювання впливом. В Україні, для забезпечення чесності виборів, слід підвищити роль таких незалежних інститутів, щоб вони могли активно моніторити виборчі процеси, сприяючи більшій прозорості фінансування та інформуючи громадськість про джерела фінансування кампаній.

Незамінною складовою боротьби з корупцією є захист інформаторів, адже саме вони часто виявляють корупційні схеми, що відбуваються в тіні. В США інформатори мають достатній рівень захисту, що дозволяє їм повідомляти про порушення, не побоюючись помсти. Україна може також

значно посилити своє законодавство, що забезпечує безпеку інформаторів, особливо у контексті виборчої корупції, щоб люди не боялись розкривати факти фальсифікацій чи зловживань під час виборчих кампаній [101].

Зміцнення антикорупційних органів є ще одним важливим кроком, який в США дає позитивні результати в боротьбі з політичною корупцією. Спеціалізовані установи, як ФБР або Міністерство юстиції, мають ресурси і повноваження для швидкої реакції на будь-які корупційні порушення, у тому числі під час виборчих циклів. Для України важливо продовжувати зміцнення своїх антикорупційних органів, таких як НАБУ, забезпечивши їх політичну незалежність і необхідне фінансування для оперативного реагування на можливі зловживання під час виборів.

Американський досвід також включає боротьбу з особами та організаціями, які сприяють корупції, зокрема через фінансові установи чи бізнес-конгломерати, які можуть бути залучені у виборчі маніпуляції. Для України особливо актуальним є націлювання на олігархічні структури, які часто контролюють важливі політичні процеси. Залучення таких осіб до відповідальності може допомогти зменшити ризики корупції та підтримати чесність виборів. Впровадження цих кроків, заснованих на досвіді США, на нашу думку, дозволить Україні зменшити корупційні ризики на виборах, покращити прозорість політичного фінансування та створити умови для чесного і демократичного виборчого процесу [101].

Отже, для України доцільно адаптувати міжнародний досвід, щоб знизити корупційні ризики у виборчих процесах, зокрема впровадити інституційний контроль, як у Франції, де діє незалежний орган для нагляду за політичними фінансами, а також посилити контроль за щорічним декларуванням політичних доходів і витрат партій. Досвід Японія демонструє обмеження щодо фінансових пожертв від компаній, пов'язаних із державою, з метою зменшення ризику конфлікту інтересів. Скандинавський досвід, на нашу думку, важливо інтегрувати в українські реалії з метою виховання всередині суспільства нетерпимість до корупції за допомогою

антикорупційної освіти та соціальної реклами, що в майбутньому однозначно знизить кількість корупційних ризиків у вітчизняних виборчих процесах.

Висновок до 2 розділу

Політична корупція в Україні є серйозною загрозою для демократичного розвитку, і ефективна боротьба з нею вимагає комплексного підходу. Запровадження прозорості у фінансуванні політичних партій, посилення контролю за виборчими кампаніями та підтримка незалежних антикорупційних органів є ключовими кроками на шляху до подолання цієї проблеми. Успішне протидія корупції також потребує активної участі громадянського суспільства та медіа, які повинні забезпечити постійний контроль та висвітлення корупційних проявів.

Міжнародний досвід, зокрема з країн Скандинавії, Франції, Сінгапуру, Японії та США демонструє важливість створення чітких законодавчих норм для фінансування політичних партій, впровадження суворого контролю за витратами на виборчі кампанії та забезпечення прозорості фінансування. Ці практики можуть бути ефективно адаптовані до українських реалій і сприяти зниженню корупційних ризиків у виборчому процесі.

Забезпечення незалежності антикорупційних органів, вдосконалення законодавства та розвиток механізмів громадського контролю є важливими факторами для подолання політичної корупції та зміцнення демократичних інститутів. Прозорість виборчих процесів, зміцнення громадянської довіри та активна участь медіа і НУО допоможуть створити умови для ефективної боротьби з корупцією та досягнення справедливих виборів.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ ПОЛІТИЧНОЇ КОРУПЦІЇ У ВИБОРЧИХ КАМПАНІЯХ УКРАЇНИ

3.1. Особливості президентських виборчих кампаній 2014 та 2019 років.

Президентська виборча кампанія є одним із найважливіших етапів у політичному житті будь-якої демократичної держави. Вона не лише визначає вибір голови держави, а й стає визначальним фактором для формування стратегічного курсу країни на найближчі роки. Результати цієї кампанії впливають на подальші економічні, соціальні та політичні процеси, оскільки обраний президент має значний вплив на внутрішню політику, розподіл ресурсів та встановлення пріоритетів у розвитку держави. Крім того, президентська кампанія є важливим моментом у формуванні зовнішньополітичної стратегії країни, оскільки президент визначає ключові напрямки взаємодії з іншими державами, а також представляє країну на міжнародній арені.

Вибори президента – це також індикатор суспільних настроїв та політичних уподобань, адже кандидати часто пропонують альтернативні бачення розвитку держави, що дозволяє виборцям зробити свій вибір не лише на основі особистісних характеристик кандидата, але й у контексті його політичних програм і обіцянок. Таким чином, президентська кампанія стає важливим механізмом для формування майбутнього держави, а також для оцінки ефективності попереднього урядування та політичних сил, що знаходяться при владі. У президентських виборах залучаються широкі верстви населення, різні політичні сили та медіа, що робить цей процес індикатором суспільних настроїв і політичної активності. Під час виборчої кампанії кандидати змагаються за підтримку виборців, презентуючи свої програми, обіцянки та бачення розвитку країни. Кампанія супроводжується публічними дебатами, зустрічами з виборцями та активною роботою передвиборчих

штабів. Успішність кампанії залежить від багатьох чинників: харизми кандидата, його політичної платформи, економічної ситуації в країні та впливу медіа.

В першу чергу, хочемо відзначити, що кожна виборча кампанія має свої акценти та особливості, і ці характеристики значною мірою визначаються конкретними умовами, в яких вона проводиться, особливо якщо вона здійснюється в умовах політичної кризи або соціально-політичної напруженості. В таких умовах виборчі кампанії стають важливим індикатором стабільності політичної системи та здатності суспільства реагувати на виклики часу. Тож, є особливо актуальна потреба в аналізі досвіду виборів Президента України, що дозволяє краще зрозуміти механізми, які впливають на результат виборів, і забезпечити вивчення можливих ризиків і проблем, що виникають під час проведення кампаній в нестабільних умовах.

Президентська виборча кампанія 2014 року відбувалася у надзвичайно складних умовах. По-перше, вибори були позачерговими та відбувалися в контексті складної політичної ситуації в країні. Вони були проведені достроково 25 травня 2014 року після Революції Гідності, що призвела до відсторонення від влади президента В. Януковича у лютому 2014 року. По-друге, виборча кампанія проходила на тлі економічної кризи, викликаній політичною нестабільністю, особливо у південно-східній частині країни. На той час частина території України була окупована або втрачена – росія анексувала Крим у березні 2014 року, а на Донбасі розпочався збройний конфлікт, що унеможливило проведення виборів на цих територіях [24].

Це вплинуло на передвиборчі програми кандидатів, які робили акцент на стабілізації економіки, відновленні територіальної цілісності та проведенні реформ. Відтак згідно з результатами соціологічних опитувань, найвищі шанси на перемогу мали П. Порошенко, Ю. Тимошенко та В. Кличко. Із 46-ти поданих заяв кандидатів Центральна виборча комісія зареєструвала лише 23 особи, 23 кандидатам було відмовлено через помилки в поданих документах або несплату обов'язкової грошової застави у розмірі

2,5 млн грн [53]. Окрім зазначених вище кандидатів на посаду Президента України претендували А. Гриценко, С. Тігіпко, О. Ляшко, О. Царьов, О. Тягнибок, П. Симоненко та інші [51].

Вперше в історії українських виборів жоден з кандидатів не був чинним представником вищих органів державної влади. Жоден із претендентів на пост Президента під час позачергових виборів не обіймав посади в Кабінеті Міністрів, центральних органах виконавчої влади чи у керівництві Верховної Ради України [24].

Таким чином, проведення президентських виборів в 2014 році мало низку особливостей, а саме:

- Проведення виборів під час військового конфлікту;
- Висока явка виборців на виборчі дільниці;
- Фактична відсутність фальсифікацій або фактів використання адмінресурсу та підкупу виборців;
- Наявність одного фаворита [83].

Варто зауважити, що всі вибори президентів України відбувались за мажоритарною системою абсолютної більшості, де переможцю необхідно було набрати 50% + 1 голос. Саме такими були президентські вибори 2014 року, на яких абсолютну більшість голосів у першому турі здобув П. Порошенко (54,7%) [71]. Оголошення офіційних результатів відбулося 2 червня 2014 року. У голосуванні взяли участь 18 019 504 виборці, тобто більше 60% українців. Першість П. Порошенко здобув завдяки серйозним очікуванням з боку виборців щодо швидкого завершення бойових дій у східній частині України та реалізації реформ, поставлених на порядок денний учасниками Майдану [52].

У цьому контексті політична реклама перетворилася на важливий елемент електорального маркетингу, що застосовувався для здобуття підтримки виборців та досягнення перемоги на виборах. Агітаційні заходи на півдні та сході України часто супроводжувалися конфліктами та обмеженнями. Наприклад, П. Порошенка в Луганську блокували проросійські

активісти, а М. Добкін та О. Царьов постраждали під час зустрічей з виборцями. Напади на агітаційні намети А. Гриценка в Краснодарі та Алчевську організували представники «Народного ополчення Луганщини».

Порошенко в 2014 році базував свою кампанію на гаслах «Жити по-новому» та «Обери мир – обери Порошенка», позиціонуючи себе як «нового політика». Команда, включно з І. Гринівим, Ю. Стецем та І. Фріз, відповідала за стратегію, комунікацію та PR, а акцент робили на унікальності Порошенка. На відміну від інших, він уникав провокацій і не взяв участь у дебатах з Тимошенко, щоб не втратити образ новатора [24].

Кожен кандидат у президентських виборах 2014 року в Україні зумів побудувати свою кампанію на конкретних акцентах, що відповідали актуальним запитам суспільства в умовах політичної кризи та збройного конфлікту на сході країни.

Ю. Тимошенко, традиційно уникала активної політичної реклами та обіцяла повернення анексованого Криму, безвізовий режим з Європою та рішучу боротьбу з корупцією. Її кампанія мала сильний акцент на патріотичній риториці, закликаючи до єдності та відновлення територіальної цілісності України. Водночас, вона використовувала попередження щодо потенційної загрози для країни, говорячи про можливий «югославський сценарій», що в умовах війни на сході країни набувало особливої актуальності.

О. Ляшко, відомий своїми радикальними виступами та прямолінійністю, звертався до електорату з гаслом «Смерть окупантам», що викликало неоднозначні оцінки серед виборців. Його кампанія була насичена образами, які апелювали до патріотичних почуттів, радикальних настроїв і агресивної риторики щодо російської агресії. Ляшко виступав за рішучі дії у відповідь на зовнішні загрози, акцентуючи увагу на боротьбі за незалежність та захисту національних інтересів [24].

А. Гриценко, військовий експерт, акцентував свою кампанію на питаннях безпеки та стабільності, закликаючи до зміцнення обороноздатності країни. Його образ у камуфляжі підкреслював належність до військової теми,

а обіцянки про створення сильної армії та покращення безпекової ситуації відповідали потребам виборців, які переживали за національну безпеку в умовах війни з росією.

Д. Ярош, лідер «Правого сектора», зробив ставку на модернізацію української армії та проведення люстрації, що відповідало запитам націоналістично налаштованої частини населення. Його риторика була радикальною і малою, але привертала увагу тих, хто прагнув швидких змін у країні. Ярош наголошував на важливості очищення влади від корумпованих осіб, а також на необхідності рішучої боротьби з ворогами України.

М. Добкін, який виступав за єдність країни, обіцяв забезпечити мир і стабільність у державі, однак його кампанія була значно менш ефективною через серйозні проблеми з іміджем та неприємні відгуки про його роль в політичному житті країни. Проблеми з агітацією, яка часто ставала об'єктом саботажу з боку опонентів, призвели до того, що він не зміг набрати значну кількість голосів [24].

С. Тігіпко, фахівець з економіки, зосередив свою кампанію на обіцянках економічної стабільності та мирного врегулювання конфлікту на сході країни. Тігіпко акцентував на необхідності відновлення економіки та стабільності в державі, що було важливо для виборців, які переживали за соціально-економічну ситуацію в країні [24].

Таким чином, кожен кандидат мав свою власну стратегію, зважаючи на актуальні виклики для країни, але всі вони так чи інакше намагалися використати обставини війни та політичної кризи на свою користь, апелюючи до національних почуттів і прагнень громадян до змін.

Виборчий фонд кандидата на пост Президента України формується за рахунок його власних коштів, коштів партії, яка висунула кандидата, а також добровільних внесків фізичних осіб. Згідно зі ст. 15 Закону України «Про політичні партії» [69] добровільний внесок фізичної особи до виборчого фонду одного кандидата на пост Президента не може перевищувати чотирьохсот мінімальних розмірів заробітної плати. На час позачергових

виборів Президента України у 2014 році мінімальна заробітна плата становила 1218 грн [41], що означає, що добровільний внесок фізичної особи не міг перевищувати 487 200 грн. Для порівняння, у 2019 році мінімальна заробітна плата становила 4173 грн [41], що обмежувало розмір добровільного внеску фізичної особи сумою 1 669 200 грн.

У 2014 році основну частину коштів виборчих фондів кандидатів на пост Президента України було витрачено на виготовлення матеріалів для передвиборної агітації та використання ЗМІ. Медіа стали дедалі популярнішими серед кандидатів, оскільки вони виявилися найбільш ефективними засобами впливу на громадську думку.

Однак фінансування політичної реклами часто починається значно раніше офіційного старту передвиборної кампанії. Українська практика показує, що з виборів до виборів політичні партії все частіше звертаються до завчасної політичної реклами. Канали поширення політичної реклами включали телебачення, радіо та зовнішню рекламу (білборди) [24].

Загалом, президентські вибори 2014 р. стали одними з найбільш визначальних для України в її новітній історії. Вони відбулися в умовах гострої політичної та соціальної кризи, після Революції Гідності та втечі президента Януковича. Ці вибори заклали новий політичний курс, що став важливим етапом у формуванні нової національної ідентичності, орієнтуючись на європейські цінності та прагнення до демократичних перетворень. Вибори визначили подальший напрямок розвитку країни, сприяючи зміцненню її суверенітету та територіальної цілісності в умовах зовнішньої агресії та анексії Криму. Результати цих виборів стали не лише політичним, а й символічним поворотом для України, який вплинув на її внутрішню та зовнішню політику.

Ситуація в 2019 році суттєво відрізняється від тієї, яка була в 2014 році. Відзначимо, що проводилися вони у відносно стабільних умовах та відзначились низкою важливих відмінностей від попередніх кампаній. Серед цих відмінностей та особливості виокремлюємо наступні:

1) *Два тури виборів.* Вибори пройшли у два тури. Перший тур відбувся 31 березня 2019 року, другий – 21 квітня 2019 року. Жоден з кандидатів не зміг набрати більше 50% голосів у першому турі, що призвело до проведення другого туру між двома основними кандидатами – В. Зеленським і П. Порошенком;

2) *Несподівана перемога Зеленського.* Головною несподіванкою виборів стала перемога В. Зеленського, який до цього моменту не мав політичного досвіду. У другому турі Зеленський отримав 73,22% голосів, тоді як його опонент, П. Порошенко, здобув лише 24,45%. Це стало виразом суспільного незадоволення старою політичною елітою [72];

3) *Роль медіа та соціальних мереж.* Ключову роль у виборчій кампанії В. Зеленського відігравали соціальні мережі та медіа. Його кампанія була активно ведена через інтернет і базувалася на нових форматах комунікації з виборцями, таких як відеоролики, прямі трансляції та спілкування через соціальні платформи. Тобто, був застосований зовсім інший метод просування кандидата [25];

4) *Сатиричний елемент і шоу-бізнес.* Зеленський був відомий як актор, комік та продюсер популярного телешоу «Слуга народу», де він грав роль президента України. Цей образ частково став основою його кампанії, і багато виборців асоціювали його персонажа з бажаними змінами на краще в реальному житті [12];

5) Багато українців підтримали Зеленського через його *антисистемний образ*. Він критикував стару політичну еліту, обіцяв «перезавантаження» системи, боротьбу з корупцією та прозорість влади. Ця риторика знайшла підтримку серед великої частини виборців, розчарованих ситуацією в країні після 2014 року [88];

6) На виборах було відчутно високий рівень *розчарування традиційними політиками та старими політичними партіями*. П. Порошенко, який був президентом з 2014 по 2019 роки, досяг значних успіхів на посаді, проте, не до

кінця не зміг подолати негативні наслідки, тому населення бажало бачити нові обличчя на пості Президента України;

7) Ключові теми виборчої кампанії включали *боротьбу з корупцією, реформи в судовій системі, економічне зростання та мир на Донбасі*. В. Зеленський обіцяв шукати шляхи досягнення миру, що привернуло увагу багатьох виборців, які прагнули закінчення війни на сході країни. Саме ці обіцянки спокусили людей на обрання саме його, так як ці проблеми були нагальними у вирішенні [21].

Отже, вибори 2019 року стали поворотним моментом в українській політиці, оскільки символізували прихід до влади нових облич та значні зміни в очікуваннях суспільства щодо майбутнього розвитку країни. Однак, для цієї виборчої кампанії на відміну від виборів 2014 року було притаманне використання адмінресурсу та чисельні факти підкупу виборців. Наприклад, правоохоронні органи ініціювали розслідування кримінальних справ проти Ю. Тимошенко щодо спроб підкупу виборців. Незаконний проєкт підкупу, в рамках якого пропонувалися 500 гривень за голос, команда кандидати в президенти почала готувати ще на початку 2018 року. У Тернопільській області до цього процесу вони залучили щонайменше 18 тисяч осіб, організувавши їх у вертикальну структуру. На її створення в регіоні витратили не менше 70 мільйонів гривень [89].

У 2019 році виборча агітація набула більш нетрадиційної форми з практики використання політичної реклами. Насамперед це ми пов'язуємо з діяльністю команди В. Зеленського. Успіху він досягнув не завдяки загальноприйнятим методам агітації, такими як участь у політичних ефірах чи зустрічі з виборцями, а безкоштовними концертами «Кварталу» у великих і малих містах України, оригінальними політичними гаслами, зокрема «Весна прийде – саджати будемо», «Все буде Зе!», «Ні обіцянок, ні пробачень». Велику кількість молоді вдалося залучити завдяки соціальним мережам, де передвиборчий штаб кандидата активно працював з новою аудиторією [6]. І як

наслідок, команді В. Зеленського все ж таки вдалося досягти перемоги у цих виборах.

Під час виборчої кампанії у 2019 році кандидати активно використовували зовнішню рекламу. Дванадцять кандидатів, серед яких П. Порошенко, Ю. Тимошенко, В. Зеленський та інші, розміщували білборди й сітілайти. Зеленський та Шевченко регулярно оновлювали зміст банерів. П. Порошенко в останні тижні активно використовував намети з агітацією від партії, роздаючи брендovanі повітряні кульки та агітаційні «паспорти громадянина України». Кампанія включала особисті візити волонтерів до виборців і смс-розсилки з досягненнями влади. Кампанія Тимошенко була насичена концертами за участю відомих артистів і антиагітацією проти конкурентів. Друковані матеріали містили гасла на кшталт «Новий курс України» [23].

Агітаційна кампанія перед другим туром виборів була короткою, але супроводжувалась активною боротьбою та конфліктами. В. Зеленський і П. Порошенко рідко здійснювали особисті поїздки по регіонах, але активно використовували медіа та інтернет для агітації. Кампанії «чорного» піару мали анонімний характер або проводились від імені третіх сторін. Наприклад, 11 квітня поліція відкрила кримінальне провадження через відео, де Зеленського нібито збиває вантажівка; штаб Порошенка офіційно заперечив свою причетність до цього інциденту [23].

Регіональні штаби Порошенка поширювали друковану агітацію (наприклад, газети) через мережу волонтерів. З'явилися нові гасла, і використовувалася прихована агітація, зокрема білборди із написом «Кінець» у стилі агітаційних матеріалів Порошенка. На регіональному рівні поширювалися матеріали з критикою Зеленського, а також білборди із зображенням Порошенка поруч із путіним і гаслом «21 квітня – вирішальний вибір» або «Головне – не втратити країну». Поширювались агітаційні листівки з написом «Думай» [23].

Команда Зеленського, у свою чергу, використовувала сітілайти з новими слоганами: «Кінець епохи брехні», «Кінець епохи жадібності» та «Кінець епохи бідності». Зеленський відмовився від участі в офіційних дебатах, але кандидати все ж зустрілися на НСК «Олімпійський» для спільного заходу, який не повністю відповідав законодавчим вимогам до офіційних дебатів [23].

На думку українського науковця В. Панасюка, причиною перемоги на виборах В. Зеленського стали не маніпуляції політтехнологів і не його акторська майстерність, а саме його незаангажованість політикою [49, с. 50]. Він пояснює це появою серед виборчого корпусу покоління, яке зростало за часів «Помаранчевої революції» та Революції Гідності, внаслідок якої загинули близько ста активістів. Населення України відчувало себе зрадженим через відсутність очікуваних змін: колишні політичні опоненти стали союзниками, колишні союзники перейшли в опозицію, а в еліті залишилися ті ж самі особи. російська агресія призвела до втрати Криму та частини територій на сході нашої країни. Разом з політичними та економічними проблемами, високою корупцією, війна принесла народові людські та матеріальні втрати. У зв'язку з цим багато виборців надали перевагу кандидату, який раніше не мав стосунку до політики [49, с. 49]. Цим же принципом вони керувалися під час парламентських виборів у 2019 р.

Загалом, порівнюючи окремі аспекти виборчих процесів у 2014 та 2019 рр., ми бачимо, що вони відрізняються один від одного за своєю специфікою, що продемонстровано у таблиці нижче.

Таблиця 3.1

Особливості президентських виборчих кампаній 2014 та 2019 рр.

	<i>2014 р.</i>	<i>2019 р.</i>
<i>Дата проведення</i>	25 травня 2014 р.	31 березня 2019 р. та 21 квітня 2019 р.
<i>Тип виборів</i>	Позачергові	Чергові

<i>Кількість турів</i>	Один тур	Два тури
<i>Основні кандидати</i>	Петро Порошенко, Юлія Тимошенко, Олег Ляшко	Володимир Зеленський, Петро Порошенко, Юлія Тимошенко
<i>Переможець</i>	Петро Порошенко	Володимир Зеленський
<i>Рівень підтримки переможця</i>	54,7 % у першому турі	73,22 % у другому турі
<i>Основні теми кампанії</i>	Відновлення територіальної цілісності, стабілізація економіки, реформи	Боротьба з корупцією, мир на Донбасі
<i>Особливості кампанії</i>	Висока явка, фактична відсутність фальсифікацій	Активна роль медіа та соцмереж
<i>Корупційні правопорушення</i>	Фактично відсутні	Активне використання адмінресурсу та інструментів підкупу виборців

Отже, вибори 2014 та 2019 років показали значну еволюцію українського суспільства та політичної системи. Вони продемонстрували, як змінилися запити виборців, а також як технологічний прогрес і нові форми комунікації вплинули на політичні процеси. В обох випадках результати виборів визначили подальший розвиток України. Політика обох президентів була спрямована на мир та цілісність країни, проте сильно відрізнялась в інших сферах, які мали свої, як позитивні, так і негативні наслідки управління.

3.2. Аналіз парламентських виборчих кампаній 2014 та 2019 років.

Парламентська виборча кампанія є ключовим елементом демократичного процесу, оскільки від її результатів залежить формування законодавчої гілки влади та визначення курсу країни на найближчі роки. Цей період характеризується активною політичною боротьбою, коли партії та кандидати змагаються за підтримку виборців, презентуючи свої програми, стратегії та бачення розвитку держави.

Під час парламентської кампанії суспільство отримує унікальну можливість оцінити ефективність роботи попереднього складу парламенту, проаналізувати виконання обіцянок, а також визначити пріоритети і проблеми, які потребують вирішення в майбутньому. Виборці не лише оцінюють політичні програми партій, але й звертають увагу на особистісні якості кандидатів, їхнє вміння працювати в команді, а також здатність до конструктивного діалогу та співпраці для досягнення спільних цілей. Крім того, важливу роль у виборчому процесі відіграє питання здатності політичних лідерів до ефективного управління та готовності приймати складні, але необхідні рішення для розвитку країни.

Парламентські вибори є не лише важливим етапом для визначення політичного курсу країни, але й значним механізмом контролю громадян над діяльністю влади. Вони дозволяють виборцям висловити свої очікування щодо майбутнього розвитку держави та обрати представників, які будуть здатні забезпечити належне функціонування органів влади та ефективно реагувати на суспільні потреби. Таким чином, парламентські вибори стають важливою складовою демократичного процесу, через який громадяни можуть реалізувати своє право впливати на політичний курс країни, відстояти свої інтереси та гарантувати дотримання принципів справедливості і прозорості в управлінні.

У 2014 році в Україні пройшли дві важливі загальнонаціональні виборчі кампанії: спочатку вибори Президента України, а потім парламентські вибори. Останні, які стали позачерговими, відбулися 26 жовтня 2014 року згідно зі ст. 90 Конституції України [32]. За результатами виборів до Верховної Ради VIII скликання було обрано 421 народного депутата, з яких 225 – за партійними списками, а 196 – за мажоритарними округами.

Партія «Блок Петра Порошенка» отримав 132 депутатських мандати, «Народний фронт» – 82, «Самопоміч» – 33, «Опозиційний блок» – 29, «Радикальна партія Олега Ляшка» – 22, «Батьківщина» – 19, «Свобода» – 6.

Від партій «Сильна Україна», «Заступ», «Воля» і «Правий сектор» було обрано по одному народному депутату в мажоритарних округах [76].

Згідно закону, новообрані депутати повинні подати до Центральної виборчої комісії документи про звільнення з роботи, яка не сумісна з депутатським мандатом, або заяву про відмову від іншого представницького мандата не пізніше ніж через 20 днів після офіційного оголошення результатів виборів. Ці документи слугують підставою для реєстрації народного депутата в ЦВК та видачі тимчасового посвідчення, яке дає йому право скласти присягу у сесійній залі Верховної Ради і розпочати виконання своїх обов'язків [76].

Завдяки парламентським виборам, Верховна Рада оновила свій склад на 56% і стала трохи молодшою: близько 35% депутатів – це люди до 40 років, а 37% – у віці від 31 до 40 років. Кількість жінок у парламенті також трохи збільшилась, тепер їх 48, що становить 11% від загальної кількості. Вперше за всю історію незалежної України жінка, О. Сироїд, стала віце-спікером ВР. У парламенті сформувалася коаліція з п'яти проєвропейських демократичних партій, яка має конституційну більшість. Основою її створення стала детальна коаліційна угода, яка інтегрована в Програму діяльності уряду [29].

Одним із ключових наслідків парламентських виборів стало перегрупування політичних сил. Про появу нових проєктів та ослаблення інших автор уже згадував в іншій статті, тому тут зосередимося лише на певних тенденціях та їхньому впливі на роботу виконавчої і законодавчої влади. Президентські й парламентські вибори спростували міфи російської пропаганди, поширені навіть у частині західних ЗМІ, про нібито домінування ультраправих в Україні.

О. Тягнибок, єдиний із трьох лідерів опозиції часів Революції Гідності, який балотувався на пост президента, набрав трохи більше 1% голосів, а Д. Ярош, лідер міфологізованого «Правого сектору», – лише 0,7%. На парламентських виборах ані «Свобода», ані «Правий сектор» не змогли подолати 5% бар'єр, хоча окремі їхні кандидати перемогли в мажоритарних округах [29].

Результат виборів до Верховної Ради 2014 р. мали значний вплив на вітчизняну політичну систему. Серед їх наслідків виокремлюємо:

1) формування парламентської більшості під назвою «Європейська Україна», до складу якої увійшли «Блок Петра Порошенка», «Народний фронт», Об'єднання «Самопоміч», Радикальна партія Олега Ляшка та «Батьківщина»;

2) проведення антикорупційної реформи, що передбачало створення НАБУ та САП;

3) реформування судової системи з метою підвищення незалежності суддів та боротьби з корупцією;

4) проведення реформи децентралізація, шляхом ухвалення низки законів, спрямованих на передачу певних повноважень від центральної влади до місцевих громад;

5) поглиблення євроінтеграційних процесів;

6) ухвалення важливих рішень, спрямованих на підтримку української армії та постраждалим від військових дій регіонам;

7) реформування Збройних сил України [29].

З моменту створення окружні виборчі комісії (ОВК) зазнали значних змін у складі. Станом на 1 жовтня 2014 р. в 213 ОВК відбулося 936 заміни членів, що становить майже 25% від їх загальної кількості. Найбільше ротацій було в Донецькій області, де склад комісій оновився майже на 36%. ОВК Одеської, Кіровоградської, Херсонської, Львівської, Дніпропетровської та Закарпатської областей також оновилися більше ніж на 30%. Найменше змін відбулося у Тернопільській, Волинській та Житомирській областях. Протягом вересня найчастіше змінювалися представники партій «Наша Україна», «Зелені», «Україна майбутнього», Українська платформа «Собор», Українська партія «Зелена планета», Партія зелених України, Радикальна партія Олега Ляшка, Партія регіонів, Партія пенсіонерів України та ВО «Свобода» [84].

Парламентські вибори 2019 року, як і в 2014-му, були позачерговими через розпуск Верховної Ради президентом В. Зеленським. Ключовою

особливістю цих виборчого процесу було наявність змішаної виборчої системи. Вибори проводилися за змішаною системою, як і в 2014 році: 225 депутатів обиралися за партійними списками, а 199 в одномандатних округах. Округи на окупованих територіях Криму та Донбасу не брали участі в голосуванні. Варто відзначити, що ці вибори мали найнижчу явку за всю історію парламентських виборів в Україні (49,8%) [17].

Вибори до Верховної Ради у 2019-му характеризувалися радикальною зміною політичних пріоритетів серед виборців і стали поштовхом для пошуку нових політичних рішень для майбутнього України. Це пов'язано із суспільним розчаруванням. По-перше, через низку причин не відбулося очікуваного «очищення» влади. По-друге, колишні партійні функціонери швидко змогли адаптуватися до нових тенденцій в Україні, перейняти націоналістичні риси. Проте в нинішніх умовах домінує молоде покоління, яке, як колись польська молодь 90-х, прагне «очистити» політичну систему й створити владу «нового зразка», відкинувши спадок радянської еліти [49, с. 48-49].

Серед основних учасників виборчого процесу були:

1) «Слуга народу» була новою партією, очолювана Д. Разумковим. Деякі політичні експерти пов'язували політичну силу з президентом Зеленським. Вона брала участь у виборах уперше.

2) «Опозиційна платформа – За життя» (ОПЗЖ) – проросійська партія, яка об'єднала колишніх представників Партії регіонів.

3) «Європейська Солідарність», яка раніше мала назву «Блок Петра Порошенка».

4) Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», лідером якої є Ю. Тимошенко.

5) Політична партія «Голос», створена музикантом Святославом Вакарчуком [5].

За результатами виборів партія «Слуга народу» отримала безпрецедентну перемогу, здобувши 43,16% голосів за партійними списками і значну кількість місць в одномандатних округах. Загалом партія отримала

254 місця у Верховній Раді, що дозволило їй самостійно сформувати більшість. ОПЗЖ набрала 13,05% голосів і здобула 43 місця. ВО «Батьківщина» отримала 8,18% голосів та 26 місць в парламенті. Політсила «Європейська Солідарність» здобула 8,10% голосів та 25 місць у Верховної Ради. Партія «Голос» отримала найменше голосів з тих, хто пододала прохідний бар'єр – 5,82% та 20 місць відповідно [5].

Зазначені вище результати голосування чітко засвідчують запит на оновлення політичної еліти, що особливо це помітно на кількості народних обранців від «Слуги народу», яка привела до парламенту багато нових політиків без досвіду в політичній діяльності. Партія «Голос» стала новим гравцем на політичній арені, отримавши підтримку виборців, які хотіли змін й альтернативи традиційним партіям. Своєю чергою, спостерігається послаблення політичних сил, які домінували в українській політиці раніше – «Батьківщина» та «Європейська солідарність» значно втратили підтримку виборців.

Серед наслідків, які парламентські вибори 2019 року можемо виокремити наступні:

1) *Повне оновлення парламенту.* Вперше в історії України більшість депутатів Верховної Ради VIII скликання складала нові обличчя, а новостворена партія «Слуга народу» здобула абсолютну більшість місць у Верховній Раді, отримавши 254 мандати з 450.

2) *Зміна уряду.* Внаслідок виборів 2019 року було сформовано новий уряд, пріоритетами якого стали діджиталізація державних послуг, земельна реформа та зміни в енергетичній сфері.

3) *Підвищення політичної відповідальності* у зв'язку з перемогою на виборах партії «Слуга народу», що отримала контроль над парламентом й урядом. Це створило велику політичну напругу, особливо через очікування швидких результатів реформ.

4) *Посилення ролі опозиції.* Політичні партії, що опинилися в опозиції, зокрема «Європейська Солідарність» та «Батьківщина», почали активніше

контролювати дії нової влади, часто критикуючи її за недостатньо продумані ініціативи та недоліки у виконанні передвиборчих обіцянок.

За даними громадянської мережі «Опора», станом на 24 липня 2019 р. політичний портрет Верховної Ради IX скликання має наступні характеристики. Середній вік народних депутатів становить 41 рік. Із депутатського складу попереднього скликання мандат зберегли 82 чоловіки, а 342 особи отримали депутатські повноваження вперше. Серед них 411 осіб мають вищу освіту, 9 – середню спеціальну, а 4 – загальну середню. Кількість чоловіків серед депутатів становить 336, а жінок – 88, що є рекордом. Безробітні складають 30 осіб. Верховна Рада оновилася на 80,4%, що є безпрецедентним показником. Значну частку нових депутатів, зокрема жінок, безробітних і тих, хто не має вищої освіти, представляють кандидати від партії «Слуга народу», яку вважають політсилою нового формату [59].

Відзначимо, що виборча кампанія 2019 року так само як президентські вибори цього ж року були рясними на корупційні правопорушення, що також стосувалися протизаконного підкупу виборців. Так, наприклад, у низці одномандатних округів громадянам роздавали товари та пропонували послуги від імені потенційних кандидатів у нардепи. Такі випадки були зафіксовані в Луганській, Одеській, Полтавській, Житомирській та Вінницькій областях [26].

Таблиця 3.2

Особливості президентських виборчих кампаній 2014 та 2019 рр.

	<i>2014 р.</i>	<i>2019 р.</i>
<i>Дата проведення</i>	26 жовтня 2014 р.	21 липня 2019 р.
<i>Тип виборів</i>	Позачергові	Позачергові
<i>Тип виборчої системи</i>	Змішана	Змішана
<i>Основні політичні сили</i>	Блок Петра Порошенка, Народний фронт, Самопоміч	Слуга народу, Європейська Солідарність, ОПЗЖ

<i>Явка виборців</i>	52,42%	49,8% (найнижча явка)
<i>Переможець</i>	Блок Петра Порошенка	Слуга народу
<i>Кількість місць, отриманих переможцем</i>	132 місця	254 місця
<i>Основні теми кампанії</i>	Проведення антикорупційної реформи, децентралізація, євроінтеграційні процеси	Діджиталізація, земельна реформа, енергетична реформа
<i>Корупційні правопорушення</i>	Помірні, з випадками фальсифікацій та підкупу голосів	Численні випадки підкупу голосів та інші корупційні правопорушення

Отже, парламентські вибори 2014 та 2019 років мали значний вплив на політичну систему України, призвівши до оновлення парламенту, зміни уряду та перегрупування політичних сил. У 2019 році партія «Слуга народу» здобула абсолютну більшість, що дозволило сформувати уряд і взяти на себе політичну відповідальність за реформи. Водночас виборчий процес супроводжувався корупційними правопорушеннями, що вказує на потребу подальшого посилення прозорості й підзвітності виборчих кампаній.

3.3. Корупційні ризики у виборчих процесах України та шляхи їх запобігання.

Корупційні ризики підривають довіру до державних інституцій, спотворюють процес прийняття рішень та перешкоджають економічному розвитку. Відповідно до термінології, яку пропонує НАЗК, під поняттям «корупційний ризик» розуміється «імовірність вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, що негативно вплине на діяльність організації» [60]. Отже, можна стверджувати, що корупційні ризики у виборчому процесі здатні спотворити результати волевиявлення.

В Україні найбільш поширеними з них є підкуп виборців та непрозоре фінансування кампаній кандидатів на посаду Президента і депутатів. Такі явища становлять серйозну загрозу демократичним принципам виборчого права, оскільки порушують рівність кандидатів і політичних сил у боротьбі за голоси виборців. Підкуп виборців є досить поширеною формою корупції під час виборів і включає надання грошей, товарів або послуг для здобуття підтримки на голосуванні. У міжнародній практиці цей феномен також називають «клієнтелістськими відносинами».

Як уже зазначалося раніше, під «клієнтелізмом» ми розуміємо «відносини між особами з неоднаковим економічним та соціальним статусом (між «патроном» та «клієнтом»), що передбачають взаємний обмін товарами та послугами на основі особистого зв'язку, який зазвичай сприймається через призму моральних зобов'язань» [121, р. 104]. У контексті електоральних процесів клієнтелізм набуває форми обміну товару або послуги на голос в підтримку певного кандидата.

Найбільш ефективним засобом попередження та нівелювання корупційних ризиків під час вітчизняних виборчих кампаній ми вбачаємо у:

- а) формуванні культури нетерпимості до корупції всередині суспільства;
- б) удосконалення законодавства, що спрямоване на притягнення до відповідальності осіб, причетних до участі в клієнтелістських відносинах;
- в) удосконалення роботи правоохоронних органів, мета яких полягає в боротьбі з корупцією.

Нетерпиме ставлення до корупції та непідкупність представників влади є візитівкою країн, що займають топ-місця в рейтингу Індексу сприйняття корупції (Данія, Фінляндія, Нова Зеландія, Норвегія) [99]. На нашу думку, такий стан речей зумовлений високим рівнем освіти їх громадян та нав'язуванням нетерпимості до корупційних діянь в шкільних навчальних закладах, що наразі спостерігається у Фінляндії [27, с. 125]. На думку дослідника Е. Усланера, більш освічені громадяни менш схильні до корупції [120, р. 25]. Американський філософ Ф. Фукуяма стверджує, що участь

малоосвічених верств населення у широко розгалуженій клієнтелістській системі зумовила перемогу на виборах президента США 1828 року Ендрю Джексона [103]. Виходячи з цього, можемо стверджувати, що якісна освіта є ключем до формування якісної політики, формування якісного політичного представництва за демократичної системи.

Президентка Європейського центрального банку К. Лагард вважає, що високий рівень освіти серед громадськості сприяє кращому розвитку національної економічної системи, оскільки з'являються передумови для нормалізації бізнес-клімату та налагодження системної сплати податків. Освічені громадяни більше розуміють економічні процеси, що дозволяє їм робити обґрунтовані вибори як на ринку, так і під час голосування. Відповідно, добробут громадян покращуватиметься, зростатиме рівень економічної стабільності та зменшуватиметься залежність від неформальних практик, таких як клієнтелістські відносини під час виборів. Такі зміни допомагають у боротьбі з корупцією, оскільки менше людей буде схильних до маніпуляцій і політичних зловживань, що є основою для зміцнення демократичних процесів та забезпечення сталого розвитку країни [97].

Син Лі Куан Ю, колишній Прем'єр-міністр Сінгапуру Лі Сянь Лун, попри наслідування жорсткої антикорупційної політики батька слушно зауважує, що провідну роль у формуванні нетерпимого ставлення до корупції відіграють відповідні дії та вчинки політичної еліти. За його словами, «риба гниє з голови», а тому не можна вимагати від своїх громадян нульової толерантності до корупції, якщо «сам нею зловживаєш» [117]. Колишній Президент Афганістану А. Гані дотримувався схожого принципу – він брав участь у круглих столах, присвячених протидії корупції; регулярно з'являвся в телеефірах та інформував афганське суспільство про плани його адміністрації щодо запобігання корупційним ризикам; публічно демонстрував досягнення своєї команди на антикорупційній площині [116]. Однак, як стверджує колишній держсекретар США М. Помпео, президент Гані

зловживав міжнародною фінансовою допомогою [115], а за його правління корупція просочилася у всі сфери державної влади.

Ми погоджуємося з твердженням, що побудова суспільної нетерпимості до корупції потребує тривалого часу, і очікувати швидких результатів не варто, проте цей процес є вкрай необхідним. Саме на цьому принципі ґрунтується скандинавська модель протидії корупції. Україні також доцільно розвивати нетерпимість до корупційних проявів на всіх рівнях суспільного життя, приділяючи особливу увагу економічному розвитку, особливо на етапі післявоєнної відбудови, що слугуватиме надійною основою для змін. Саме тому ми вважаємо, що важливу роль у запобіганні корупційним ризикам під час виборів відіграє активне громадянське суспільство. Завдяки своїй участі воно здатне самотійно викривати випадки корупції протягом усього виборчого процесу та повідомляти про порушення під час голосування. Проте, на наш погляд, це стане реальністю лише за умови існування сформованої культури протидії корупції всередині суспільства.

Непрозоре фінансування виборчих кампаній також має значний вплив на чесність виборчого процесу, оскільки воно часто приховує інтереси окремих осіб чи груп, що прагнуть впливати на політичні рішення на користь своїх бізнесових чи політичних інтересів. Виборчий кодекс України забороняє кандидатам в депутати та на пост Президента України використовувати сторонні кошти, що не відображені у виборчому фонді (ст. 90, 147) [7]. Натомість деякі кандидати здатні обходити законодавчі обмеження та отримувати перевагу над опонентами. Найпоширенішим порушенням є публікація передвиборчої агітації в друкованих та електронних медіа, як в Україні, так і за кордоном, за умови невідображення у звітах передвиборного фонду кандидата чи партії. Серед інших поширених правопорушень виокремлюємо продаж прохідних місць у партійних списках та переслідування політичних опонентів шляхом притягнення до відповідальності без достатніх підстав [33, с. 40-41].

Нещодавно у Верховній Раді був представлений Проєкт Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правил фінансування виборчих кампаній та здійснення контролю виборчих фондів [55]. Цей законопроєкт має на меті забезпечити більшу прозорість у фінансуванні політичних кампаній, зміцнити механізми контролю за витратами виборчих фондів, а також унеможливити фінансування кампаній через треті особи, зокрема через несанкціоновані канали чи зловживання державними ресурсами. Внесення змін до законодавства повинно створити чіткіші правила для політичних партій та кандидатів щодо декларування витрат, контролю над фінансовими потоками та застосування санкцій за порушення. Громадська мережа «ОПОРА» загалом рекомендувала законопроєкт до прийняття, оскільки брала участь у його розробці разом з іншими стейкхолдерами.

У Кодексі належної практики у виборчих справах Венеційська комісія підкреслює важливість прозорості у фінансуванні виборчих кампаній для забезпечення рівних можливостей політичних партій і кандидатів (п. 2.3. Керівних принципів). Принцип свободи виборців формувати власну думку включає неупередженість державних органів у питаннях фінансування партій та кандидатів (п. 3.1. Керівних принципів). Також, у розділі 3.5 Пояснювальної доповіді акцентується на важливості прозорості фінансування незалежно від рівня економічного чи політичного розвитку держави.

Рекомендації щодо вдосконалення контролю над фінансуванням виборчих кампаній містяться і у звітах БДПЛ/ОБСЄ та громадської мережі ОПОРА. Деякі з них враховано у новому законопроєкті, зокрема:

Електронне подання звітів. Проєкт передбачає подачу звітності через онлайн-систему, розроблену і підтримувану Національним агентством з питань запобігання корупції (НАЗК). Подібно до платформи POLITDATA, ця система спрощує звітування завдяки автоматизованому контролю, інтеграції з державними реєстрами та забезпечує доступ громадськості до даних про надходження і витрати виборчих фондів. Ця система дозволить

розпорядникам рахунків підтверджувати чи спростовувати транзакції, що значно підвищить точність та оперативність звітності [55].

Перерозподіл контрольних повноважень. Законопроект пропонує передати контрольні функції щодо фінансування виборчих кампаній НАЗК, звільнивши від цієї ролі Центральну виборчу комісію та банки. Це відповідає рекомендаціям БДПЛ/ОБСЄ, які вказували на необхідність розмежування повноважень та підвищення прозорості. Банки надаватимуть НАЗК інформацію про внески, рух коштів та залишки на рахунках, проте включення їх як суб'єктів нагляду може потребувати додаткового обговорення. Також проєкт передбачає можливість залучення експертів на договірних засадах, щоб посилити ресурси НАЗК.

Встановлення динамічних меж фінансування. Законопроект визначає формулу для розрахунку максимально допустимих витрат на одного виборця, що включає індексацію на основі інфляції. Це дозволить враховувати економічні реалії та уникнути недооцінки потреб на кампанію, особливо в умовах інфляції [55].

Такі зміни покликані підвищити прозорість виборчих фінансів, створити зручні умови для звітування та надати громадськості інструменти для контролю над виборчим процесом, що, своєю чергою, сприятиме підвищенню довіри до виборів.

Водночас в процесі подальшого вдосконалення виборчого законодавства «ОПОРА» звертає увагу на кілька важливих проблем, що стосуються фінансування виборчих кампаній, на які зокрема вказували як міжнародні, так і національні місії зі спостереження:

1) *Проблема «дочасної» передвиборної агітації.* Під час виборів президента БДПЛ/ОБСЄ зафіксувала випадки, коли кандидати розпочинали свої кампанії ще до офіційної реєстрації, витрачаючи значні кошти на телевізійну рекламу та зовнішні медіа. Виборче законодавство регулює агітацію лише в період офіційної кампанії, але реклама до її початку не підлягає контролю, що створює нерівні умови для кандидатів. ОПОРА також

звертала увагу на цю проблему в контексті місцевих виборів, наголошуючи на необхідності зміни законодавства для охоплення всіх витрат, навіть до офіційного початку кампанії.

2) *Моніторинг фактичних витрат на кампанії.* БДПЛ/ОБСЄ вказує, що нагляд за фінансуванням виборчих кампаній залишається в основному технічним, без реальних механізмів контролю за обходом правил, включаючи фінансування через треті особи або зловживання державними ресурсами. Громадянська мережа ОПОРА підкреслює, що контроль за фінансуванням часто обмежується перевіркою лише звітів, а фактичні суми залишаються поза увагою.

3) *Необхідність ефективних санкцій.* БДПЛ/ОБСЄ вказує на відсутність адекватних санкцій за порушення фінансування кампаній. Це питання потребує внесення змін до законодавства для запровадження пропорційних та ефективних штрафів за порушення правил фінансування.

4) *Фінансування виборчої агітації за кордоном.* Оскільки платіж за рекламні послуги у соціальних мережах часто здійснюється в іноземній валюті, виникає потреба в створенні механізмів для регулювання передвиборної агітації в закордонних округах, що потребує обговорення та змін у законодавстві [55].

Контролювати дотримання виборчого законодавства та недопускати корупційні правопорушення під час виборчих процесів покликані НАБУ, НАЗК, органи національної поліції та прокуратури. Наприклад, за день до виборів Національна поліція України публікує на офіційних сайтах дані про кількість звернень щодо порушень виборчого законодавства та роз'яснює відповідальність за такі порушення. Протягом десяти днів після голосування поліція оприлюднює узагальнені відомості про кількість кримінальних проваджень та зареєстрованих звернень, пов'язаних із порушенням виборчого законодавства. НАЗК публікує звіти політичних партій про майно, доходи, витрати та зобов'язання, а також звіти про використання коштів виборчих фондів, контролюючи їхню своєчасність, повноту та достовірність [33, с. 41].

Водночас, на нашу думку, виключно один зусиль НАЗК недостатньо в контексті контролю за фінансуванням політичних сил, особливо у виборчий період. Окрім контролю за деклараціями, антикорупційний орган повинен також забезпечувати нагляд за дотриманням антикорупційного законодавства. Досвід США свідчить, що контроль за фінансуванням виборчих кампаній покладено на окремий орган – Федеральну виборчу комісію (ФВК). Ця комісія наділена широкими повноваженнями для розслідування порушень у фінансуванні виборів та накладання штрафів, що, на наш погляд, є показником самостійності органу, який безпосередньо відповідає за свою роботу [8, с. 119]. Це забезпечує оперативну реакцію на корупційні ризики. Тому ми пропонуємо оптимізувати роботу НАЗК, яке наразі не має таких широких повноважень, через створення окремого органу або підрозділу для контролю фінансових аспектів виборчого процесу, або ж шляхом розширення функцій НАЗК для зміцнення його незалежності в системі вітчизняної інфраструктури. На нашу думку, забезпечення ефективного контролю за виборчим процесом в контексті запобігання корупційним порушенням з боку антикорупційних інституцій можливе лише за наявності у них належної самостійності та автономії.

Однією з основних проблем, що сприяють корупційним ризикам у виборчому процесі, є нечіткість або неоднозначність визначень ключових термінів у законодавстві, таких як «пов'язані особи», «спонсорство» або «кінцевий бенефіціарний власник». Це дає можливість учасникам виборів і спонсорам обходити обмеження або діяти в обхід закону, що породжує простір для прихованих зв'язків між кандидатами та фінансовими донорами.

Наприклад, нечітке визначення «пов'язаних осіб» дозволяє маніпулювати цим поняттям і укладати угоди з особами, які не підпадають під юридичні обмеження, але фактично мають вплив на фінансування кампанії. Це порушує принципи рівної конкуренції, оскільки деякі кандидати можуть отримувати непряме фінансування від осіб, що формально не пов'язані з виборчим процесом.

Також проблема виникає через нечіткість поняття «спонсорства». Багато учасників виборчого процесу використовують цей термін для обходу законодавчих обмежень, що дозволяє їм отримувати кошти неофіційним шляхом або за умови взаємної вигоди, що сприяє створенню корупційних схем. Спонсори, таким чином, можуть отримувати політичний вплив в обмін на фінансування, що ставить під загрозу незалежність політичних рішень після виборів [16].

Ці прогалини в законодавстві створюють умови для тіньового фінансування, що значно знижує прозорість виборчого процесу і підірває довіру громадян до політичних інститутів. Кандидати можуть отримувати кошти поза офіційними звітами, що дозволяє фінансовим або політичним групам маніпулювати результатами виборів, впливати на формування політичних платформ і прийняття рішень, а також уникати належного контролю за використанням виборчих ресурсів. Це, в свою чергу, підриває саму сутність демократичного процесу, оскільки вибори перестають відображати реальні уподобання виборців, а стають полем для маніпуляцій та досягнення прихованих інтересів.

Для вирішення цієї проблеми необхідно чітко визначити ключові терміни в законодавстві, забезпечити прозорість фінансування виборчих кампаній та обов'язкове звітування про джерела коштів. Це дозволить мінімізувати корупційні ризики та забезпечити рівність та справедливість виборчого процесу [16].

Дії антикорупційних інституцій та зусилля громадськості не матимуть ефективності без дієвого механізму притягнення порушників до відповідальності. За участь у таких корупційних відносинах, а саме підкуп виборця, Кримінальним кодексом України (ст. 160) передбачено «покарання у вигляді штрафу від 300 до 400 неоподаткованих мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк від 5 до 7 років із позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк п'ять років» [37].

Згідно з ч. 4 ст. 159-1, порушення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації або агітації на референдумі карається штрафом від 100 до 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або виправними роботами на строк до двох років, або пробаційним наглядом на строк до двох років, або обмеженням волі на такий самий термін, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на п'ять років. У разі повторного правопорушення штраф збільшується до 300-500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або можуть бути призначені виправні роботи, пробаційний нагляд чи обмеження волі на той самий строк з позбавленням права обіймати посади чи займатися діяльністю на п'ять років [37].

На наш погляд, покарання за порушення законодавства у сфері проведення виборів є надзвичайно м'яким, адже ставить під загрозу принципи чесності й справедливості щодо проведення виборів та продукує корупційну складову, за якої непрозоре фінансування виборчої кампанії карається непропорційними на це санкціями. Як результат, суспільство може отримати спотворення результатів волевиявлення. Вважаємо, що для попередження корупційних ризиків у виборчих процесах необхідно зменшити для корупціонерів потенційні можливості для корупційних дій та відповідно збільшити ризик отримання ними справедливого покарання. На цьому підході наполягає сучасний український науковець В. Соловйов [78, с. 46]. Його припущення ґрунтуються на напрацюваннях американського економіста Г. Беккера, творця *теорії раціонального злочину*. Вона базується на припущенні, що злочинці діють як раціональні агенти, які приймають рішення на основі оцінки вигод і ризиків від злочину. Вони розглядають можливі вигоди, ймовірність покарання, витрати та соціальні обмеження перед вчиненням злочину. Згідно з цією теорією, злочинці намагаються максимізувати вигоди та мінімізувати ризики, зокрема ймовірність арешту.

Теорія передбачає, що профілактика злочинності може бути ефективною через підвищення покарань чи посилення контролю, щоб знизити

привабливість злочинної діяльності. Однак теорія критикується за недостатнє врахування емоційних чи імпульсивних факторів, а також соціальних і економічних умов, які можуть впливати на вчинення злочинів. Цей підхід активно використовується для розробки стратегій боротьби з злочинністю, таких як зміна умов, що знижують ймовірність правопорушень, хоча не є універсальним поясненням усіх видів кримінальної поведінки.

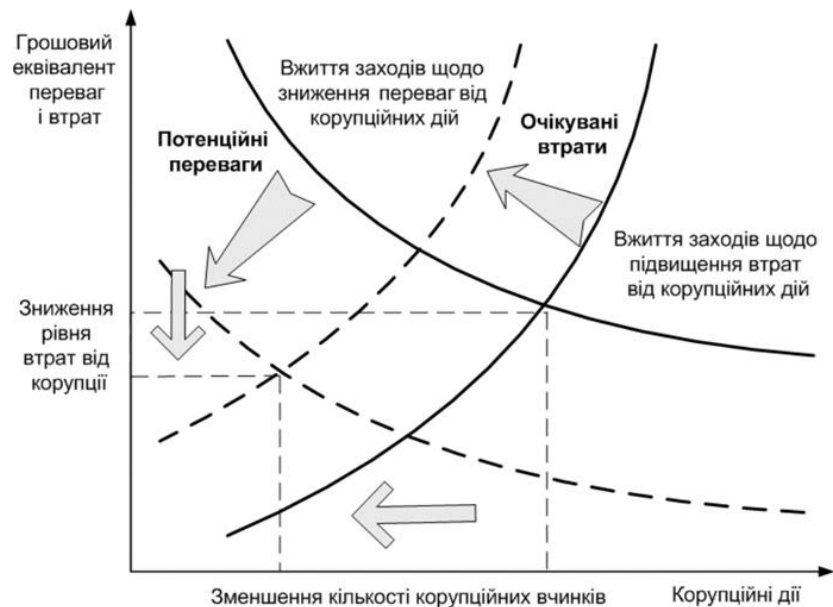

Рис. 3.1 Модель формування основних напрямів антикорупційної політики за теорією Г. Беккера [78, с. 46]

Однією з найбільш ефективних стратегій у боротьбі з політичною корупцією є зменшення дискреційних повноважень державних службовців. Дискреційні повноваження – це здатність службовців приймати рішення на власний розсуд, не обмежуючись чітко визначеними законами чи правилами. Така свобода у прийнятті рішень може бути джерелом корупції, оскільки вона відкриває можливості для неформальних угод, лобізму та зловживань. Зменшення таких повноважень дозволяє знизити ризики, пов'язані з корупційними практиками, шляхом встановлення чітких і обов'язкових для виконання норм та процедур [110, р. 117]. Дослідники відзначають, що обмеження дискреційних повноважень, а також запровадження механізмів, які

звужують можливості для порушення закону, є ефективним інструментом у боротьбі з корупцією.

Цей підхід можна застосувати до численних сфер управління, зокрема до виборчих процесів. У виборчій системі дискретні повноваження можуть проявлятися, зокрема, в аспектах фінансування виборчих кампаній, контролю за витратами та прозорістю виборчого процесу. Однією з найбільших проблем є можливість приховування або несанкціонованого використання коштів для маніпулювання результатами голосування, що є серйозним джерелом корупційних ризиків. Встановлення чітких правил щодо того, хто, як і коли може витратити кошти на виборчі кампанії, дозволяє знизити цей ризик. Важливо, щоб ці правила були прозорими, обґрунтованими та жорстко контролюваними, аби мінімізувати можливості для маніпуляцій.

У цьому контексті національні антикорупційні органи та відповідальні за вибори структури, як-от Центральна виборча комісія, повинні мати обмежені можливості для інтерпретації та прийняття рішень на власний розсуд. Вони повинні діяти згідно з чіткими стандартами та процедурами, що дозволяють забезпечити прозорість і підзвітність на кожному етапі виборчого процесу. Зниження дискреційних повноважень цих органів забезпечує більшу контрольованість виборчих кампаній, адже зменшується можливість для несанкціонованих змін правил гри або невиправданих затримок у процесі перевірки фінансування.

Важливим, на нашу думку, є також впровадження технологічних інструментів для моніторингу виборчого процесу, зокрема щодо фінансування кампаній. Використання відкритих даних, електронних платформ для звітності та автоматичних систем перевірки фінансових потоків дозволить значно зменшити можливості для маніпуляцій. Крім того, чітко визначена відповідальність для всіх учасників виборчого процесу – політичних партій, кандидатів, спонсорів – дозволяє знизити ризик незаконного фінансування та забезпечити відповідальність за порушення.

Загалом, зниження дискреційних повноважень в контексті виборчих процесів не лише підвищує ефективність боротьби з корупцією, але й створює атмосферу довіри серед громадян. Коли виборчі органи та учасники процесу працюють за чіткими, прозорими та однаковими для всіх правилами, це дозволяє забезпечити чесність і відкритість результатів виборів. В результаті, громадяни почуваються більш впевненими у легітимності виборчого процесу, а сама система стає менш вразливою до маніпуляцій з боку корумпованих політичних сил. Тільки створення такої системи дозволить вивести виборчі процеси на новий рівень довіри та прозорості, що є запорукою стабільного розвитку демократичних інститутів країни.

Отже, найбільш ефективними засобами запобігання корупційним ризикам у виборчих процесах є формування культури нетерпимості до корупції, удосконалення законодавства та робота правоохоронних органів. Активна роль громадянського суспільства та автономність антикорупційних інституцій також є ключовими чинниками для зменшення корупції під час виборів. Важливо, щоб покарання за порушення виборчого законодавства були більш суворими та відповідали серйозності правопорушень, аби забезпечити чесність і прозорість виборів.

Висновок до 3 розділу

Вибори 2014 та 2019 років стали ключовими етапами в розвитку українського політичного процесу, відзначаючись змінами в політичних вподобаннях громадян та впливом нових технологій на виборчі кампанії. Ці вибори продемонстрували не лише зміну політичної карти країни, але й підкреслили важливість своєчасного реагування на нові виклики, що постають перед державними інститутами та політичними силами. Вибори 2019 року, зокрема, ознаменувалися здобуттям абсолютної більшості партією «Слуга народу», що дало можливість новому уряду взяти на себе повну відповідальність за реалізацію реформ. Однак, разом із цими позитивними змінами, виборчий процес супроводжувався корупційними

правопорушеннями, що свідчить про важливість подальших реформ у сфері виборчого законодавства та боротьби з корупцією.

Незважаючи на значні кроки, які було зроблено для покращення політичного процесу, виборчі кампанії в Україні все ще стикаються з низкою проблем, що пов'язані з корупцією. Для ефективного зменшення таких ризиків необхідно створювати в суспільстві культуру нетерпимості до корупції, розвивати прозорість у всіх аспектах виборчого процесу та зміцнювати антикорупційні інституції. Одним із ключових кроків є вдосконалення законодавства, яке має забезпечити чіткість у визначенні правил фінансування виборчих кампаній та механізмів контролю за їх дотриманням. Окрім цього, важливо підвищити ефективність правоохоронних органів, які повинні мати достатні повноваження для оперативного реагування на порушення під час виборчого процесу.

Активна участь громадянського суспільства та незалежність антикорупційних інститутів є основними умовами для забезпечення належного контролю за виборами та усунення корупційних ризиків. Тому важливою є не лише боротьба з корупцією на етапі виборчого процесу, але й забезпечення стійкого та ефективного механізму контролю, що здатний гарантувати чесність і прозорість виборів. Тільки за таких умов можна забезпечити довіру до політичних інститутів і зміцнити демократичні процеси в Україні.

ВИСНОВКИ

Політична корупція є складним і багатогранним явищем, яке безпосередньо впливає на стабільність та розвиток країни. Вона охоплює кілька важливих аспектів. По-перше, цей вид корупції часто називають «верхівковою», оскільки вона переважно має місце серед вищих ешелонів влади, зокрема політичної еліти, топ-чиновників, суддів та інших посадовців. По-друге, політична корупція передбачає серйозні відхилення від етичних стандартів поведінки, що призводять до спотворення або повного ігнорування громадських інтересів. Вона виникає під час прийняття важливих політичних рішень, які мають прямий вплив на розвиток країни, її економічну ситуацію та соціальний добробут. Внаслідок корупційних дій інтереси держави поступаються інтересам окремих осіб чи груп.

На національному рівні боротьба з політичною корупцією базується на діяльності антикорупційних органів, таких як НАБУ, НАЗК, САП і ДБР. Ці органи здійснюють розслідування корупційних правопорушень, скоєних високопосадовцями, та вживають заходів щодо покарання осіб, які порушують закон. Вони є основними інститутами, що мають на меті підтримку правопорядку, прозорість у політичному житті країни та боротьбу з корупцією на державному рівні. Крім розслідувань, ці антикорупційні органи активно займаються превентивною діяльністю, впроваджуючи заходи для запобігання потенційним корупційним правопорушенням серед посадовців. Їх робота включає регулярні аудити державних установ, перевірку майнових декларацій посадовців та аналіз потенційних конфліктів інтересів, що дозволяє вчасно виявляти порушення. Також, антикорупційні органи розробляють ініціативи для покращення антикорупційного законодавства і підвищення рівня обізнаності громадян щодо способів боротьби з корупцією, що сприяє формуванню атмосфери нульової толерантності до корупції в суспільстві.

На регіональному та локальному рівнях боротьба з корупцією залежить від активної участі громадянського суспільства, яке має можливість

контролювати діяльність органів влади та правоохоронних структур. Громадяни можуть брати участь у місцевих ініціативах, таких як громадські ради, громадські слухання, організація моніторингу місцевих виборів та інші форми контролю. Вони можуть також впливати на ухвалення рішень, що стосуються місцевих питань, забезпечувати прозорість процесів та сприяти запобіганню корупційним ризикам у своїх громадах. Важливою частиною цього процесу є ефективне співробітництво між громадянським суспільством і правоохоронними органами, що дозволяє створити систему взаємного контролю та підтримки.

Досвід таких країн, як Польща та Румунія, демонструє, як організовані дії громадянського суспільства можуть суттєво впливати на зменшення рівня корупції. У цих країнах активне залучення громадських організацій і медіа до боротьби з корупцією дозволило не тільки викрити та покарати корумповані політичні еліти, але й забезпечити проведення чесних і прозорих виборів. Спільна мета та скоординовані дії допомогли створити атмосферу нетерпимості до корупції серед громадян і підвищити рівень довіри до виборчих процесів. Спільна робота НУО, громадських ініціатив та медіа з успіхом допомогла протистояти корупційним практикам на всіх рівнях управління. Такі ініціативи сприяли не тільки зменшенню рівня корупції, але й підвищенню обізнаності громадян про їхню роль у демократичному процесі, що сприяло формуванню більш відповідального суспільства.

Для України важливим є інтегрування зарубіжного досвіду в протидію політичній корупції, особливо в контексті вдосконалення внутрішніх антикорупційних механізмів. Скандинавські країни мають успішний досвід створення культури нетерпимості до корупції серед громадян, що дає змогу формувати низький рівень сприйняття корупційних дій і на державному, і на місцевому рівнях. Основний акцент модель робить на формуванні негативного ставлення громадськості до корупційних проявів. Азійські моделі, в свою чергу, ставлять акцент на жорсткому законодавчому контролі та запобіганні корупційним діям через встановлення чітких та незаперечних правил для

державних посадовців. Окремо відзначимо досвід США, який спрямований на підтримку демократичного режиму шляхом забезпечення справедливості виборів та боротьбу з корупційними ризиками під час електоральних процесів. Україна може використовувати ці приклади для розвитку власної стратегії боротьби з корупцією, адаптуючи їх під свою політичну ситуацію та специфіку.

Вибори 2014 і 2019 років стали важливими етапами в розвитку політичної системи України. Вони показали зміну політичних уподобань та вплив нових технологій на політичні процеси. Виборчий цикл 2019 року, зокрема, став моментом для зміни президентської та парламентської влади, що дозволило новому керівництву швидко розпочати реформування країни. Однак, цей процес не був без проблем, і виборчі кампанії супроводжувалися численними корупційними порушеннями. Це проявлялося в незаконному фінансуванні, несанкціонованій політичній рекламі, зловживанні адміністративними ресурсами, а також у використанні передвиборчих маніпуляцій. Слабкі механізми контролю за фінансуванням кампаній і неефективні санкції за порушення залишали простір для зловживань, підриваючи довіру громадян до чесності виборів.

Досвід цих виборів виявив необхідність подальшого вдосконалення антикорупційних механізмів і виборчого законодавства. Зокрема, потреба в суворішому регулюванні витрат на передвиборну агітацію, а також у запровадженні прозорих правил фінансування, які б враховували сучасні цифрові методи агітації та реклами. Це ще раз підкреслює важливість удосконалення механізмів боротьби з корупцією в Україні.

Для покращення боротьби з корупцією в Україні необхідно посилити нетерпимість до корупційних проявів серед громадян, забезпечити прозорість і підзвітність у фінансуванні політичних партій і виборчих кампаній. Існує потреба вдосконалити виборче законодавство, зокрема для контролю витрат на передчасну агітацію та фінансування виборчих кампаній за кордоном, щоб уникнути нерівних умов для кандидатів і запобігти зловживанням державними

ресурсами. Також важливо посилити санкції за порушення правил фінансування та забезпечити реальний контроль за фактичними витратами, а не лише за поданими звітами.

Одним із основних напрямків залишається й оптимізація роботи НАЗК, щоб забезпечити контроль за фінансуванням політичних партій і запобігти незаконним фінансовим потокам. Важливим є також посилення відповідальності за корупційні правопорушення на всіх рівнях влади та вдосконалення законодавства для боротьби з корупцією. Тільки за умови скоординованої роботи державних органів, громадських організацій і медіа можна досягти реального прогресу в боротьбі з політичною корупцією в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антикорупційна стратегія на 2021-2025 роки. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Antykoruptsiyna-strategiya-na-2021-2025-rr.pdf> (дата звернення: 14.10.2024).
2. Антикорупційні програми — дорожні карти реформ Львівщини. URL: <https://uplan.org.ua/analytics/antikoruptsiini-prohramy-dorozhni-karty-reform-lvivshchyny/> (дата звернення: 9.11.2024).
3. Антонюк Д. Взаємодія «Україна-ЄС» як чинник становлення вітчизняного механізму антикорупційного контролю. Європейська інтеграція: виклики та перспективи : матеріали Всеукраїнської студентської наукової конференції, Львів, 15 травня 2021 року. Львів, 2021. С. 46-49.
4. Боринська О. Моніторинг виборчого процесу як сприяння розвитку демократії. *Політичний менеджмент*. № 1. 2009. С. 79-86. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/borynska_monitorynh.pdf (дата звернення: 18.10.2024).
5. Вибори народних депутатів України 21 липня 2019 року. Аналітичний звіт. 28 с. URL: <https://www.cvk.gov.ua/wp-content/uploads/2019/10/2019-NDU-ua-Analytical-report.pdf> (дата звернення: 1.11.2024).
6. Вибори-2019: українці вибирають собі Президента. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features47992317> (дата звернення: 1.11.2024).
7. Виборчий кодекс України: Кодекс України від 19.12.2019 р. № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> (дата звернення: 2.11.2024).
8. Георгізова І. Виборча система США: переваги та недоліки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. Том 1. Вип. 21. 2013. С. 118-121. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/853/1/%D0%92%D0%98%D0%91%D0%9E%D0%A0%D0%A7%D0%90%20%D0%A1%D0%98%D0%A1%D0%>

A2%D0%95%D0%9C%D0%90%20%D0%92%20%D0%A1%D0%A8%D0%90.
pdf (дата звернення: 10.11.2024).

9. Герт О. 15 шляхів, якими молодь може боротися з корупцією. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2020/10/23/242769/> (дата звернення: 10.11.2024).

10. Голова ОВА Осачук пролобіював через Чернівецьку митницю ввезення в Україну нового елітного авто, як гуманітарну допомогу для потреб ЗСУ. URL: https://bukinfo.com.ua/skandaly/golova-ova-osachuk-prolobiyuvav-cherez-chernivecku-mytnytsyu-vvezennya-v-ukrajinu-novogo-elitnogo-avto-yak-gumanitarnu-dopomogu-dlya-potreb-zsu#google_vignette (дата звернення: 10.11.2024).

11. Голова Чернівецької ОВА Осачук бідкається, що агенти і розвідники спецслужб обліпили «Олімпію» відеокамерами. Може тому він хоче залишити собі трофейного танка? URL: <https://bukinfo.com.ua/personaliji/golova-cherniveckoji-ova-osachuk-bidkayetsya-shcho-agenty-i-rozvidnyky-specsluzhb-oblipyly-olimpiyu-videokameramy-mozhe-tomu-vin-hoche-zalyshyty-sobi-trofeynogo-tank> (дата звернення: 10.11.2024).

12. Гончаренко Р. Чи допоміг успіху Зеленського серіал «Слуга народу». URL: <https://salo.li/4032470> (дата звернення: 8.11.2024).

13. Громадська рада. URL: <https://www.city.cv.ua/community/gromadska-rada> (дата звернення: 17.11.2024).

14. «Громадянське суспільство України в умовах війни-2022» - звіт за результатами дослідження. URL: <https://ednannia.ua/news/nashi-novini/12447-gromadyanske-suspilstvo-ukrajini-v-umovakh-vijni-2022-zvit-za-rezultatami-doslidzhennya> (дата звернення: 13.11.2024).

15. Декларація принципів міжнародного спостереження за виборами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/884_001#Text (дата звернення: 10.11.2024).

16. Джуган В. Приватне фінансування політичних партій в Україні та окремих країнах Європейського Союзу: порівняльний аналіз. *Порівняльно-*

аналітичне право : зб. наук. праць. № 6. 2016. URL: <https://salo.li/8a5c773> (дата звернення: 10.11.2024).

17. Джулай Д. Явка на виборах в Раду стала найнижчою в історії – інфографіка. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/yavka-na-parlamentskyh-vyborah-stala-naunyzhchoiu-v-istorii/30067764.html> (дата звернення: 9.11.2024).

18. Довіра, яка розбудовує спільноти: про регіональні коаліції, «мозолі» влади та гроші URL: <https://rpr.org.ua/news/dovira-yaka-rozbudovuje-spilnoty-pro-rehionalni-koalitsiji-mozoli-vlady-ta-hroshi/> (дата звернення: 26.10.2024).

19. Доповідь про правовладдя. Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська комісія). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev2-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev2-ukr) (дата звернення: 11.11.2024).

20. Еспресо. URL: <https://espresso.tv> (дата звернення: 1.11.2024).

21. Зеленський у передвиборній програмі обіцяє перемогти корупцію і забезпечити всіх доступом до швидкого інтернету. URL: <https://vybory.detector.media/2019/01/28/zelenskyj-u-peredvybornij-prohrami-obitsyaje-peremohty-koruptsiyu-i-zabezpechyty-vsih-dostupom-do-shvydkoho-internetu/> (дата звернення: 23.10.2024).

22. Змінити очільника ОДА Чернівецької області Сергія Осачука: петиція URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/142876> (дата звернення: 11.11.2022).

23. Золотарьова Я. Історія виборів: скільки рекордів поставила президентська кампанія 2019 року? URL: https://www.oporaua.org/vybory/vybory_prezydenta_2019-23138 (дата звернення: 4.11.2024).

24. Золотарьова Я. Історія виборів: у травні 2014 року українці обрали Президента в першому турі. URL: https://www.oporaua.org/vybory/vybory_prezydenta_2014-23088 (дата звернення: 4.11.2024).

25. Інтрига, конкуренція та епатаж: чим особливі президентські вибори-2019. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-46972550> (дата звернення: 25.10.2024).

26. КВУ: виборча кампанія стартувала з цукром, ліками і дитячими майданчиками. URL: <http://www.cvu.org.ua/nodes/view/type:news/slug:kvu-vyborcha-kampaniia-startovala-z-tsukrom-likamy-i-dytiachymy-maidanchykamy> (дата звернення: 18.10.2024).

27. Кікалішвілі М. Західноєвропейські моделі стратегії протидії корупційній злочинності. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. Том 30 (69). № 6. 2019. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/6_2019/26.pdf (дата звернення: 15.10.2024).

28. Кодекс належної практики у виборчих справах. Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська комісія). URL: https://eos.cartercenter.org/uploads/document_file/path/279/CoE_Venice_Commission_Code_of_Good_Practice_UK.pdf (дата звернення: 4.11.2024).

29. Колодій А. Позачергові президентські й парламентські вибори 2014 року в Україні: особливості та наслідки. URL: <https://political-studies.com/?p=1263> (дата звернення: 10.11.2024).

30. Комітет виборців України. URL: <http://www.cvu.org.ua/> (дата звернення: 10.11.2024).

31. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 5.11.2024).

32. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 18.10.2024).

33. Корнякова Т., Дриголь О. Корупційні ризики виборчого процесу: аналіз виборчого законодавства. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 1. 2024. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2024/9.pdf (дата звернення: 10.11.2024).

34. Корупційна система тисне на антикорупційні органи, але останнє слово — за громадянським суспільством. URL: <https://nabu.gov.ua/news/novyny-korupciyna-systema-tysne-na-antikorupciyni-organy-ale-ostannye-slovo-za-gromadyanskym/> (дата звернення: 13.11.2024).

35. Кохан Г. Політична корупція як наслідок конфлікту між державою та суспільством. *Наукові записки [Інституту політичних і етнографічних досліджень ім. І. Ф. Кураса]*. Київ, 2008. Вип. 42. С. 173-181.

36. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text (дата звернення: 8.11.2024).

37. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

38. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

39. Кушнар'ов І. В. Політична корупція: порівняльно-політологічна концептуалізація: монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Видавництво «Юридична думка», 2018. 408 с.

40. Мельник М. Політична корупція: сутність, чинники, засоби протидії. URL: <https://justice.org.ua/politika-i-pravo-podiji-fakti-komentari/politichna-korupsiya-sutnist-chinniki-zasobi-protidiji> (дата звернення: 1.11.2024).

41. Мінімальна зарплата в Україні: як змінювалася у гривнях та в доларах. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/06/02/infografika/ekonomika/minimalna-zarplata-ukrayini-yak-zminyuvalasya-hryvnyah-ta-dolarax> (дата звернення: 2.11.2024).

42. Національне опитування USAID/ENGAGE щодо громадянського залучення. URL: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/229161305cdabd62a68d20.56957376.pdf> (дата звернення: 12.10.2024).

43. Невмержицький Є. *Політична корупція: Сутність, зміст, механізми протидії. Право України*. 2008. № 7. С. 123-130.

44. Нонік В. Сінгапурська антикорупційна історія: досвід для України. Державне управління: удосконалення та розвиток. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1509> (дата звернення: 10.10.2024).

45. Опалько Ю. Організація громадянського суспільства як чинник впливу на виборчий процес. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України*. 2010. № 6 (50). С. 224-232. URL: https://ipind.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/opalko_vyborchi.pdf (дата звернення: 7.11.2024).

46. ОПОРА. URL: <https://www.opora.ua.org/> (дата звернення: 7.11.2024).

47. Ортинський В. Роль громадянського суспільства та ЗМІ у боротьбі з корупцією. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». № 3 (27). 2020. С. 75-80. URL: https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2020/12/75-Ortyns_kyj.pdf (дата звернення: 18.10.2024).

48. Охонько С. Інституційний механізм запобігання корупції під час виборчого процесу. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. Том 34 (73). № 6. 2023. С. 153-158. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/6_2023/24.pdf (дата звернення: 10.10.2024).

49. Панасюк В. Люстрація від народу – вибори 2019 р. *Науковий журнал «Політикус»*. № 4. 2019. С. 48-53. URL: http://politicus.od.ua/4_2019/8.pdf (дата звернення: 10.10.2024).

50. Пархоменко-Куцевіл О. І. Формування та розвиток сучасних антикорупційних органів державної влади як основа запобігання та подолання корупції: теоретико-методологічний аналіз : монографія. Київ: ДП «Видавничий дім «Персонал». 308 с. URL: https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/anycorupc_organ.pdf (дата звернення: 18.10.2024).

51. Перелік кандидатів на пост Президента України, зареєстрованих Центральною виборчою комісією на позачергових виборах Президента України 25 травня 2014 року. URL: https://www.cvk.gov.ua/wp-content/uploads/2018/10/perelik_kandydativ_ru_2014.pdf (дата звернення: 10.11.2024).

52. Перемога Петра Порошенка: чого чекати від нового Президента? URL: <https://dif.org.ua/article/peremoga-petra-poroshenka-chogo-chekati-vid-novogo-prezidenta> (дата звернення: 5.10.2024).

53. Підсумковий звіт за результатами громадського спостереження ОПОРИ під час позачергових виборів Президента України 2014 року. С. 29. URL: <https://cvk.gov.ua/wp-content/uploads/2021/08/OPORA-Vibori-Prezidenta-2014.-Pidsumkoviy-zvit.pdf> (дата звернення: 5.11.2024).

54. Пінькас Т., Спатарь Н., Капуш І. Осачук йде з посади начальника Чернівецької ОВА. Чим він запам'ятався. URL: <https://suspilne.media/chernivtsi/179959-nacalnik-cerniveckoi-ova-jde-z-posadi-akimi-buli-majze-tri-roki-roboti-osacuka/> (дата звернення: 10.10.2024).

55. Позиція ОПОРИ щодо Проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правил фінансування виборчих кампаній. URL: <https://www.oporaua.org/vybory/poziciya-opori-shhodo-proektu-zakonu-pro-vnesennya-zmin-do-deyakh-zakonodavchih-aktiv-ukrayini-shhodo-vdoskonalennya-pravil-finansuvannya-viborchih-kampaniy-25351> (дата звернення: 11.10.2024).

56. Політична корупція в Україні: суб'єкти, прояви, проблеми протидії. *Національна безпека і оборона*. № 7 (111). 2009. 84 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD111_2009_ukr.pdf (дата звернення: 25.10.2024).

57. Політична корупція перехідної доби / Пер. з англійської / За ред. С. Коткіна та А. Шайо. Київ : «К.І.С.», 2004. 440 с.

58. Положення про Громадську раду при виконавчому комітеті Чернівецької міської ради. URL: <http://chernivtsy.eu/portal/polozhennya-pro-gromadsku-radu> (дата звернення: 10.10.2024).

59. «Портрет» нового парламенту: якою буде Верховна Рада 9 скликання. Опора. Вибори. 24 липня 2019 р. URL: <https://www.oporua.org/news/vybory/parlamentski-vybory/parlamentski-vybory-2019/19404-portret-novogo-parlamentu-iakoju-bude-verkhovnarada-ukrayini-9-go-sklikannia> (дата звернення: 2.11.2024).

60. Про вдосконалення процесу управління корупційними ризиками : Наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від 28.12.2021 р. № 830/21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0219-22#Text> (дата звернення: 10.10.2024).

61. Про внесення змін до деяких законів України стосовно уніфікації вимог до керівників окремих державних органів : Проект Закону України від 10.08.2022 р. № 7654. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40215> (дата звернення: 10.10.2024).

62. Про державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 р. № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text> (дата звернення: 23.10.2024).

63. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення: 23.10.2024).

64. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 14.10.2024).

65. Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки : Закон України від 20.06.2022 р. № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text> (дата звернення: 17.10.2024).

66. Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади : Постанова Кабінету

Міністрів України від 5.11.2008 року № 976. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.10.2024).

67. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 11.10.2024).

68. Про Національне антикорупційне бюро : Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text> (дата звернення: 15.10.2024).

69. Про політичні партії в Україні: Закон України від 5.04.2001 р. № 2365-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text> (дата звернення: 1.11.2024).

70. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 13.10.2024).

71. Про результати виборів Президента України. Протокол Центральної виборчої комісії від 2 червня 2014 р. URL: https://web.archive.org/web/20140625061215/http://cvk.gov.ua/info/protokol_cvk_25052014.pdf (дата звернення: 25.10.2024).

72. Про результати повторного голосування з виборів Президента України: Протокол Центральної виборчої комісії від 21 квітня 2019 року. URL: https://www.cvk.gov.ua/wp-content/uploads/2019/11/vpu_2019_protokol_cvk_30042019.pdf (дата звернення: 25.10.2024).

73. Прямий. URL: <https://prm.ua> (дата звернення: 17.10.2024).

74. Рада ухвалила нову редакцію закону про НАБУ. Реакція депутатів та антикорупціонерів. URL: <https://espresso.tv/rada-ukhvalila-novu-redaktsiyu-do-zakonu-pro-nabu-reaktsiya-deputativ-ta-antikoruptsioneriv> (дата звернення: 13.10.2024).

75. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org> (дата звернення: 17.10.2024).

76. Результати виборів до Ради оприлюднено офіційно. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/11/12/7043958/> (дата звернення: 13.10.2024).

77. Сокурєнко В. Політична корупція як виклик майбутньому Української державності. С. 17-20. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/700804bb-d1c3-4044-8c88-2820d39bb610/content> (дата звернення: 14.10.2024).

78. Соловійов В. Теорія «раціонального злочину» як підґрунтя для антикорупційної політики. *Вісник Національної академії державного управління*. 2011. № 4. С. 39-48.

79. Суліковська О. Підписало 14 тисяч: що не так із петицією про усунення Сергія Осачука. URL: <https://shpalta.media/2022/06/07/pidpisalo-14-tisyach-shho-ne-tak-iz-peticiyeyu-pro-usunennya-sergiya-osachuka/> (дата звернення: 01.10.2024).

80. У голови Чернівецької ОВА Осачука і його заступника Ковалюка столичні силовики з автоматами проводять обшуки. Стала відома причина. URL: <https://bukinfo.com.ua/oblasna-vlada/u-golovy-cherniveckoji-ova-osachuka-stolychni-sylovyky-provodyat-obshuky> (дата звернення: 10.10.2024).

81. Факти. URL: <https://fakty.com.ua> (дата звернення: 17.10.2024).

82. Фукуяма Ф. Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії. 2019. 608 с.

83. Хоменко С. П'ять особливостей президентських виборів. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2014/05/140522_sociology_elections_sx (дата звернення: 13.10.2024).

84. Хорунжий Ю. Парламентські вибори 2014: портрет кандидатів, типові порушення і ситуація на Донбасі. URL: <https://opora.ua.org/vybory/6308-parlamentski-vybory-2014-portret-kandydativ-typovi-porushennja-i-sytuacija-na-donbasi-6153> (дата звернення: 29.10.2024).

85. Центральна виборча комісія. URL: <https://www.cvk.gov.ua> (дата звернення: 15.10.2024).

86. Чубенко І. Зарубіжний досвід боротьби з корупцією в органах виконавчої влади. *Вісник державної служби України*. № 1. 2003. С. 8-11.

87. Шпальта. URL: <https://shpalta.media> (дата звернення: 17.10.2024).

88. Яценко Л. Запит на справедливість і вирок політикам, або чому переміг Зеленський. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20190421-zapyt-na-spravedlyvist-i-vyroky-politykam-abo-chomu-peremig-zelenskyj/> (дата звернення: 14.10.2024).

89. 500 гривень за голос: на Тернопільщині викрили масштабну схему підкупу виборців партією Тимошенко. URL: https://prm.ua/500-griven-za-golos-na-ternopilshhini-vikrili-masshtabnu-shemu-pidkupu-vibortsiv-partiyeyu-timoshenko/#google_vignette (дата звернення: 20.10.2024).

90. 77% громадських організацій допомагають ЗСУ, але прагнуть поступово повертатися до основних напрямів діяльності — результати дослідження. URL: <https://cs.detector.media/community/texts/185203/2023-02-21-77-gromadskykh-organizatsiy-dopomagayut-zsu-ale-pragnut-postupovo-povertatysya-do-osnovnykh-napryamiv-diyalnosti-rezultaty-doslidzhennya/> (дата звернення: 17.10.2024).

91. Amundsen I. Political corruption. *U4 Anti-Corruption Resource Centre*. 36 p. URL: <https://www.u4.no/publications/political-corruption.pdf> (date of access: 5.10.2024).

92. BBC. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian> (date of access: 17.10.2024).

93. Birch S. Nomenklatura democratization: Electoral clientelism in postsoviet Ukraine. *Democratization*, 1997. Vol. 4. Issue. 4. P. 40-62. DOI: <https://doi.org/10.1080/13510349708403535>.

94. Brooks R. The Nature of Political Corruption. *Political Science Quarterly*. Vol. 24. № 1. 1909. P. 1-22. URL: <https://www.jstor.org/stable/2141078?seq=4> (date of access: 25.10.2024).

95. Burke T. The Concept of Corruption in Campaign Finance Law. *Constitutional Commentary*. Vol. 14 (127). 1997. P. 127-149. URL:

<https://conservancy.umn.edu/server/api/core/bitstreams/b8cd8692-2228-4356-8acf-1704c83bcb5c/content> (date of access: 20.10.2024).

96. Cerqueti R., Coppier R. Political Corruption. URL: <https://openresearch.lsbu.ac.uk/download/e6612d3fe23546ce9cc571890ae59fcfac6e87bd16a808bfa9b964f3c3becfce/389881/Enc%20political%20corruption%20for%20LSBU.pdf> (date of access: 11.10.2024).

97. Christine Lagarde: Addressing corruption – openly. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/against-corruption-a-collection-of-essays/against-corruption-a-collection-of-essays#christine-lagarde-addressing-corruption--openly> (date of access: 16.10.2024).

98. Codul penal al Republicii Moldova : Codul Republicii Moldova din 18.04.2002 Nr. 985. URL: <https://web.archive.org/web/20160304095544/http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&id=286230> (date of access: 17.10.2020).

99. Corruption Perception Index 2023. URL: https://www.transparency.org/en/cpi/2023?gad_source=1&gclid=Cj0KCQiArby5BhCDARIsAIJvjIS74E6JM5osx3UT3SA7iwUFejeWsV3Kch5PLhATo8sEM06tsfdO2fwaAtm0EALw_wcB (date of access: 3.11.2024).

100. Easton D. An Approach to the Analysis of Political Systems. *World Politics*. Vol. 9. № 3. P. 383-400.

101. FACT SHEET: U.S. Achievements in the Global Fight Against Corruption. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2024/10/16/fact-sheet-u-s-achievements-in-the-global-fight-against-corruption/> (date of access: 1.11.2024).

102. Fukuyama F. Social Capital and Civil Society. URL: <https://www.elibrary.imf.org/view/journals/001/2000/074/article-A001-en.xml> (date of access: 1.11.2024).

103. Fukuyama F: What is Corruption? URL: <https://www.gov.uk/government/publications/against-corruption-a-collection-of->

essays/against-corruption-a-collection-of-essays#francis-fukuyama-what-is-corruption (date of access: 16.10.2024).

104. Helping Countries Combat Corruption: The Role of the World Bank. *PREM Network. The World Bank*. Washington, D.C. 1997. 70 p. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/799831538245192753/pdf/Helping-Countries-Combat-Corruption-The-Role-of-the-World-Bank.pdf> (date of access: 11.10.2024).

105. Jensen M., Meckling W. Theory of the firm: managerial behavior, agency costs and ownership structure. *Journal of Financial Economics* 3. 1976. P. 305-360. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/0304405X7690026X?via%3Dihub> (date of access: 11.10.2024).

106. Johnston M. Corruption, Contention and Reform: The Power of Deep Democratization. Cambridge University Press. 2013. 296 p. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/corruption-contention-and-reform/0CDF3D6755ADD22FFDCA83AD1884A3B9> (date of access: 21.10.2024).

107. Kalikh A. The Role of Civil Society in fighting Corruption in Russia and Poland. 25 p. URL: <https://www.isp.org.pl/uploads/drive/oldfiles/05KalikhFINAL.pdf> (дата звернення: 4.10.2024).

108. Kramon E. Money for Votes: The Causes and Consequences of Electoral Clientelism in Africa. Cambridge University Press. 2017. 244 p. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781108149839> (date of access: 23.10.2024).

109. Morris S. Forms of Corruption. *CESifo DICE Report*. Vol. 9, № 2. 2011. P. 10-14. URL: <https://www.ifo.de/DocDL/CESifoDICEreport211.pdf> (date of access: 14.10.2024).

110. Mungiu-Pippidi A. The Quest for Good Governance: How Societies Develop Control of Corruption. Cambridge University Press. 2015. 296 p. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9781316286937.004>.

111. Muñoz P. *Buying Audiences: Clientelism and Electoral Campaigns When Parties Are Weak*. Cambridge University Press. 2018. 314 p. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781108525015>.

112. Nye J. Corruption and Political Development: A Cost-Benefit Analysis. *The American Political Science Review*. Vol. 61. № 2. P. 417-427. DOI: <https://doi.org/10.2307/1953254>.

113. Paul Radu: Follow the money: how open data and investigative journalism can beat corruption. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/against-corruption-a-collection-of-essays/against-corruption-a-collection-of-essays#paul-radu-follow-the-money-how-open-data-and-investigative-journalism-can-beat-corruption> (date of access: 16.10.2024).

114. Political corruption. URL: <https://www.u4.no/terms#political-corruption> (date of access: 4.10.2024).

115. Pompeo calls ex-Afghan President Ashraf Ghani 'a total fraud' in his book. URL: <https://www.wionews.com/world/pompeo-calls-ex-afghan-president-ashraf-ghani-a-total-fraud-in-his-book-557100> (date of access: 13.10.2024).

116. President Ashraf Ghani: Driving corruption out of procurement. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/against-corruption-a-collection-of-essays/against-corruption-a-collection-of-essays#president-ashraf-ghani-driving-corruption-out-of-procurement> (date of access: 16.10.2024).

117. Prime Minister Lee Hsien Loong: Success in combating corruption – views on the Singaporean experience. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/against-corruption-a-collection-of-essays/against-corruption-a-collection-of-essays#prime-minister-lee-hsien-loong-success-in-combating-corruption--views-on-the-singaporean-experience> (date of access: 16.10.2024).

118. Rose-Ackerman S., Palifka B. J. *Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform*. Cambridge University Press, 2016. 282 p.

119. Strøm K., Müller W., Bergman T. Delegation and Accountability in Parliamentary Democracies. Oxford University Press. 2006. 784 p.
120. Uslaner E. M. The Historical Roots of Corruption: Mass Education, Economic Inequality, and State Capacity. Cambridge University Press, 2017. 216 p.
121. Yuriychuk Y., Antoniuk D. Clientelism in the electoral process as a manifestation political corruption. Case of Ukraine. *Wschód Europy*. 2021. Vol. 7. № 1. P. 101-118.

SUMMARY

Political corruption is a complex and multifaceted phenomenon that significantly undermines the stability and development of a country. It encompasses several critical dimensions. First, this type of corruption, often referred to as «high-level» corruption, predominantly occurs among the upper echelons of power, including the political elite, top officials, judges, and other senior figures. Second, political corruption involves severe ethical breaches that distort or outright neglect public interests. It typically emerges in the context of making significant political decisions that directly influence the country's development, economic situation, and social welfare. Consequently, the interests of the state are often subordinated to the interests of individuals or specific groups.

At the national level, combating political corruption is entrusted to specialized anti-corruption agencies such as NABU, NAZK, SAP, and DBR. These bodies are responsible for investigating corruption-related offenses committed by high-ranking officials and enforcing legal accountability for violations. They play a central role in upholding the rule of law, ensuring transparency in political processes, and curbing corruption at the state level. Beyond investigations, these agencies are heavily involved in preventive measures, such as conducting regular audits of state institutions, verifying official's property declarations, and analyzing potential conflicts of interest to detect misconduct early. Moreover, they develop initiatives to refine anti-corruption legislation and raise public awareness about strategies to combat corruption, fostering a culture of zero tolerance for such practices.

At regional and local levels, the fight against corruption relies on the active engagement of civil society, which monitors the activities of authorities and law enforcement agencies. Citizens can participate in local initiatives like public councils, hearings, election monitoring, and other oversight mechanisms. They can also influence decision-making on local matters, ensure transparency in governance, and mitigate corruption risks within their communities. Effective collaboration

between civil society and law enforcement is crucial in establishing systems of mutual accountability and support.

The experiences of countries like Poland and Romania illustrate how coordinated civil society actions can significantly reduce corruption. In these nations, active involvement by non-governmental organizations (NGOs) and media outlets not only exposed and prosecuted corrupt political elites but also ensured fair and transparent electoral processes. Unified goals and concerted efforts created a societal climate of intolerance toward corruption and increased trust in democratic institutions. Joint efforts by NGOs, public initiatives, and media have effectively countered corrupt practices across all levels of governance, raising public awareness about citizens' roles in democratic processes and fostering a more responsible society.

For Ukraine, integrating international best practices into its anti-corruption strategy is essential, particularly in enhancing domestic mechanisms. Scandinavian countries demonstrate the effectiveness of cultivating a culture of public intolerance toward corruption, which lowers its prevalence at both national and local levels. Their approach emphasizes fostering a negative societal perception of corruption. Conversely, Asian models focus on rigorous legislative control, setting clear and enforceable rules for public officials to prevent corrupt actions. The United States offers valuable insights into supporting democratic governance by ensuring election integrity and addressing corruption risks in electoral processes. Ukraine can adapt these examples to develop a tailored anti-corruption strategy suited to its unique political and social landscape.

The 2014 and 2019 elections marked pivotal moments in Ukraine's political evolution, reflecting shifts in voter preferences and the influence of emerging technologies on political processes. The 2019 elections, in particular, saw changes in presidential and parliamentary leadership, enabling the new administration to embark on reforms. However, these elections also exposed persistent issues, including illegal financing, unauthorized political advertising, misuse of administrative resources, and manipulative campaign practices. Weak mechanisms

for monitoring campaign financing and inadequate penalties for violations allowed abuses to persist, undermining public confidence in electoral fairness.

These challenges underscore the need for continued improvements in anti-corruption measures and electoral laws. Stricter regulations on campaign expenditures, transparent funding mechanisms, and oversight of digital campaign methods are essential. Efforts should also focus on preventing unequal conditions for candidates and misuse of public resources. Enhanced sanctions for violations and robust monitoring of actual expenditures, rather than just reported figures, are critical.

Optimizing the operations of NAZK remains a priority, particularly in ensuring effective oversight of political party financing and curbing illegal financial flows. Strengthening accountability for corruption offenses at all levels of governance and refining anti-corruption legislation are equally vital. Meaningful progress in combating political corruption in Ukraine depends on coordinated efforts among state institutions, civil society, and the media.